

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2014/04/rudolf-veronika-az-olasz-egyseghozmozgalmak-visszhangja-a-magyarorszag-sajtoban-05-01-04/>

Rudolf Veronika

***Az olasz egységmozgalmak visszhangja a magyarországi
sajtóban***

A Pesti Napló és a Politikai Újdonságok olasz témájú cikkeinek elemzése
1859 és 1861 között

Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny, Történelem – pályamunka, 2012/2013. tanév

Iskola: Dobó Katalin Gimnázium, Esztergomi

Felkészítő tanár: Gergely Endre

Mottó:

„De mi nem vagyunk publicistikai szemfényvesztők vagy charlatánok; magunk számára
többet nem veszünk igénybe, mint amire minden józan eszű ember igényt tarthat, azon
tehetséget értjük: az adott viszonyokból – a múlt tapasztalásainak és tanulságainak vezér
kezén – a logika segítségével következtetést vonni a dolgok valószínű további fejlődésére!”
(*Pesti Napló*¹)

Bevezetés

A bécsi kongresszus rendelkezései értelmében Lombardia és Velence a Habsburg Birodalom részévé vált.² Ezzel Magyarország és Itália egy részének története összekapcsolódott.

Már 1848-ban is komoly visszhangra találtak az olasz események Magyarországon. A két nép szabadságküzdelme kölcsönös rokonszenvvel párosult: Kossuth március 3-ai felirati javaslatában alkotmányt követelt a birodalom összes tartományának, a császári sereg több magyar katonája állt az olasz forradalmárok mellé, az olasz ideiglenes kormány hazaküldte a magyar hadifoglyokat, Alessandro Monti pedig a Magyarországon tartózkodó olasz katonákból légiót szervezett szabadságharcunk megsegítésére. Baráti hangvételű újságcikkek láttak napvilágot, a vezető politikusok közös terveket szövögettek országaik felszabadítására. A császári katonaság azonban vérbe fojtotta a forradalmakat és a terveket. Ebben a helyzetben az olasz politikusok a kivárást, a magyar vezetés egy része pedig az emigrációt választotta.³

Az új reménysugarat a krími háború hozta el Itália számára: Cavour 15000 piemonti katonát küldött a félszigetre, amivel elnyerte III. Napóleon francia császár támogatását. Az 1859-ben kitörő olasz–francia – osztrák háborúban így győzelmet arathatott, és megszerezte Lombardiát. A magyar emigráció is aktivizálódott, és kiállt az olasz egység mellett. Kossuth Lajos, Teleki László és Klapka György vezetésével megalakult a Magyar Nemzeti Igazgatóság Genovában, nem sokkal később pedig a Magyar Légión. Garibaldi

hadseregében szintén harcoltak magyar katonák, Kossuth 1861-ben végleg Turinba költözött.⁴

Az olasz és a magyar nemzet története tehát számos ponton összekapcsolódott ebben az időszakban. Éppen ezért érdemes megvizsgálni, vajon mit is gondoltak Magyarországon az egységes Olaszország létrejöttéről, az ahhoz vezető útról, és annak meghatározó személyiségeiről.

Dolgozatomban az olasz egységmozgalmak visszhangját próbálom meg bemutatni a korabeli magyar sajtó két meghatározó termékén, a Pesti Naplón és a Politikai Újdonságokon keresztül. A vizsgált időtartam az olasz kérdés megjelenésétől (1859. jan. 1.⁵) II. Viktor Emánuel olasz királlyá koronázásáig (1861. márc. 17.⁶) terjed. A következőkben arra is kísérletet teszek, hogy a két hírlapot összehasonlítsam az alapján, ahogy az olasz egységmozgalmat megítélték.

1. Az olasz kérdés magyar szemmel

A bevezetőben már láthattuk, hogy az olasz egységmozgalmak felkeltették a magyar emigránsok érdeklődését, és cselekvésre készítették őket. Az események azonban Magyarországon sem maradtak hatástalanok. A szabadságharc leverése után a hazai politikusok csak külső beavatkozástól vagy külpolitikai fordulattól várhatták a helyzet megváltozását. A krími háborúban Ausztria semleges maradt, és ugyan elvesztette szövetségesét, Oroszországot, mégsem szenvedett vereséget. Az olasz mozgalmakat a magyarság nagy része rokonszenvvel kísérte, Ausztria vereségét óhajtotta.⁷ Magenta után felpetrezdült a magyarországi közhangulat is,⁸ az elégedetlenség körében elterjedt a később tévesnek bizonyult hír, hogy III. Napóleon és a szárd csapatok a Dunántúlra tartanak.⁹ Később ugyanezen segítségvárás volt tapasztalható Garibaldi szicíliai expedíciója után is.

A politikusok nagy része úgy vélekedett, hogy ha a birodalom egy részében vereséget szenved az abszolutizmus és a császári akarat, akkor az kedvezően befolyásolhatja a birodalom többi részének ügyét is. Ezen államférfiak nem jártak messze a valóságtól, hiszen a háborús vereség rávilágított a Bach-rendszer gyenge pontjaira, és a belügyminiszter bukásához vezetett. A francia-szárd győzelem és Lombardia elvesztése hozzájárult a pénzügyi válsághoz,¹⁰ az ország európai tekintélyvesztéséhez, az Októberi diploma és a Februári pátenz kiadásához. Garibaldi győzelmei viszont a magyar ellenzékét erősítették, és alapot adtak a Diploma és a Pátenz elutasításához.¹¹ Hosszútávon nézve a kudarcok felszínre hozták a birodalom belső gyengeségeit, és az osztrákokat a tárgyalás, a megbékélés, a kiegyezés útjára terelték.¹² A magyarokat viszont az olasz katonai segítség elmaradása terelte ugyanezen irányba.¹³

2. A korabeli magyar sajtó

Először ismerkedjünk meg a korabeli magyar sajtó működésével, jellemzőivel, illetve korlátaival. A XVII. században beinduló sajtóélet (hetilapok és hírlapok megjelenése) az 1830-as években kapott új lendületet. Az első ipari forradalom vívmányai, a távíró és a vasút forradalmasította a postaforgalmat, és ezzel együtt növelte a példányszámokat.¹⁴ A magyar hírlapirodalom a reformkorban bontakozott ki (Jelenkor, Hetilap, Világ). Kossuth Lajos a Pesti Hírlapban megteremtette a vezércikk műfaját, mellyel új korszak kezdődött a magyar politikai újságírás történetében. Az áprilisi törvények liberális sajtótörvénye új lendületet adott a lapalapításnak.¹⁵ Ekkor indult a Budapesti Szemle, a Budapesti Híradó, a Pesti Divatlap, a Népbarát és a Munkások Újsága.¹⁶

A szabadságharc bukása után a Bach-korszak feléledő cenzúrája gördített nehézségeket az újságírás útjába. Az 1852. május 27-én kelt sajtótörvény előírta az impresszumadatokat, szabályozta a könyvkiadás jogát, a kaució nagyságát és a lapindítás feltételeit (csak a nem kompromittáltak kaphattak engedélyt erre). A törvény célja a magyar szellemi élet ellenőrzése volt. Az előzetes cenzúrát az utólagos cenzúra váltotta fel: a kész nyomtatványokat be kellett nyújtani az illetékes hatóságnak, mely utólag döntötte el, hogy azok árusíthatóak-e. A hírlapoknál egy órával a terjesztés előtt kellett bemutatni a kész lappéldányt. Ha ez alatt az idő alatt nem érkezett letiltási parancs a kiadóhoz, megkezdheték az árusítást. A magyar újságokat a rendőrség ellenőrizte, gyakran idegen hivatalnokokkal, akik alig beszéltek magyarul, így félrefordítás miatt is bekövetkezhettek a cenzúrázások. Bizonyos szavak (pl. haza, szabadság, alkotmány) az izgatás vádját vonhatták maguk után, míg egyes témák (pl. önkormányzat) egyenesen felségsértésnek minősülhettek. Ennek az lett a következménye, hogy a lapkiadók, félve a letiltási parancs következtében fellépő anyagi kártól, öncenzúrázáshoz folyamodtak. De nem volt ritka a rendőrségi hivatalnokok lefizetése a legfontosabb cikkek előzetes átnézésére sem. A legtöbb szerkesztő vésztartalékként semmitmondó, vagy már leellenőrzött cikkeket tartott készenlétben, hogy a legrosszabb esetben is ki tudják adni a lapot.¹⁷

Előfordult az is, hogy a szerkesztőknek parancsba adták, hogy milyen szellemben írjanak bizonyos személyekről. Jó példa erre Ill. Napóleon és Jókai Mór esete: *„A decemberi coup d'état után minden magyar lapszerkesztőnek meghagyatott, hogy Napóleonnól csak tisztelettel [lehet] emlékezni. Ekkor aztán hát elkezdték őtet tisztelni. Később jött megint olyan idő, amikor kiadatott, hogy most már talán jó lesz Napóleonnal olyan nagyon nem szimpatizálni. Akkor aztán elkezdték Napóleont megint szabadon kritizálni.”*¹⁸ A kortársak körében a törvény 22. paragrafusa vált a legismertebbé. Ez volt az ún. megintési törvény: ha két írásbeli intés hatástalan maradt, a harmadik már a lap felfüggesztését vonhatta maga után. Ezt a törvényt végül csak egyszer használták, méghozzá éppen a Pesti Napló ellen. (Az 1858. február 17-ei számot lefoglalták és 2 hónapra felfüggesztették a lapot.)¹⁹

A lapok több alkalommal kritizálják a francia sajtócenzúra működését, mely átvitt értelemben a magyarországi cenzúra bírálata: *„Igaz ugyan, hogy egyik másik lapkiadóra nézve kellemes érzést költ azon tudat, hogy lapja egy időre ismét vissza van adva az életnek; azonban a megintést, melyet ma lehengerített fejről a császári kegyelem, holnap ismét s talán ujult erővel reázuđíthatják azon urak, kikre a sajtó feletti felügyelet van bízva. [...] A megintések megszüntetése ismét csak egyeseknek osztott ajándék; egy szabadelvű sajtótörvény pedig közösen érdekelné mind azokat, kik az állam-csíny óta arra vannak kárhoztatva, hogy lapokat kiadjanak, lapokat írjanak s lapokat olvassanak.”*²⁰

A két hírlap viszonylag sokat foglalkozik az olasz mozgalmakkal, de más külföldi történésekkel is. A vezércikkeket általában külpolitikai vagy nemzetközi kérdéseknek szentelik. Ez a „külföld-orientáltság” talán a belpolitikai helyzettel magyarázható. A Bach-rendszerben nem volt tanácsos a belügyekről, tehát magáról a rendszerről írni.

A különböző nehézségek miatt a Magyarországon megjelenő lapok száma csak az 1850-es évek közepére érhetette el a '40-es évek szintjét.²¹ 1859-ben már kilenc magyar politikai lap (Pesti Napló, Magyar Sajtó, Budapesti Hírlap, Figyelmező, Idők Tanúja, Politikai Újdonságok, Magyar Néplap, Magyar Posta), és 25 egyéb témájú lap működött hazánkban, mint például a Vasárnapi Újság.²² Ám ezek a lapok a radikálisabb olvasók szerint már nem érték, nem érhették el a reformkor színvonalát. A szabadságharc honvéd századosa, a későbbi emigráns Kászonyi Dániel így jellemezte a magyar hírlapokat: *„Ha valaki összehasonlítja a Kossuth által 1841-ben szerkesztett Pesti Hírlap vagy a Kossuth Hírlapja,*

vagy az 1848. évi Márczius Tizenötödike néhány számát, a szabadságharc után megjelenő Pesti Napló, Sürgöny, Pesti Hírnök vagy akár a magukat liberálisnak tartó 1861-i lapok: a Magyarország és a Magyar Sajtó számaival, rögtön látni fogja, hogy a régit az újtól ég és föld választja el, mind stílusban, mind irányvételben, mind tartásban.”²³

Az új rendszerben előtérbe került a nézettisztázó érvelés és a magyarázatkeresés. A polgári igények kiszolgálására megjelent a börzerovat. Folytatásos cikkeket indítottak, megjelentek a téma szerinti rovatok, illusztrációkkal színesítették mondanivalójukat, külföldi levelezések jelentek meg a lapokban, sőt a Pesti Napló, Magyarországon elsőként, még tudósítót is küldött a krími háború hadszínterére 1854-ben Úrházy György személyében.²⁴

A friss külföldi híreket az adott országból érkező levelekből, táviratokból szerezték be,²⁵ továbbá előszeretettel vettek át információkat a külföldi lapokból.²⁶ Ezen cikkeket bizonyos esetekben szó szerint idézték, máskor részleteket közöltek belőlük, vagy a tartalmukat foglalták össze, de sokszor kommentárokat fűztek hozzájuk, esetleg elemezték egyes részleteiket. A Pesti Naplóban és a Politikai Újdonságokban is minden számban találunk ezekre példát.²⁷ Előbbi általában csak az újságok nevét közli, illetve hogy hivatalos vagy félhivatalos lapról van-e szó,²⁸ míg az utóbbi sokszor megjegyzéseket fűz az újság nevéhez, mint például: „az Opinione, Cavour gróf szárdíniai külügyminiszter félhivatalos közlönye”; „francia félhivatalos Constitutionnel és a Patrie”; „a jelen tory kormány legtekintélyesebb közlönye, a „Morning Herald”; „Gazetta Piemontese, a szárdíniai kormány hivatalos közlönye”; „a birodalmi hivatalos Wiener Zeitung”; „a Morning Post, mely még mindig Palmerston hű fegyvernöke”; vagy „az Oest- Zeitung, mely néha oly helyzetben van, hogy a bécsi kabinet nézeteit híven tükrözheti vissza hasábjában”. Persze olyan is előfordul, hogy egyáltalán nem nevezik meg a forrást.²⁹ A külföldi újságokat idézve a lapok a cenzúrát is kikerülhették: a kormányzatra terhelő megállapításokat nem az adott újság mondta ki, hanem „csak közölte” egy külföldi lap cikkét. Talán ezzel magyarázható, hogy a LAPOK olyan iratokat is közreadhattak, melyek rossz színben tüntették fel Ausztriát.³⁰

E rendszerből kifolyólag, és köszönhetően a kor technikai színvonalának, azok a bizonyos friss hírek nem lehettek teljesen frissek, hiszen beletelt bizonyos időbe, míg egy levél vagy egy újság eljutott Magyarországra. A postai úton érkező információk általában két, esetleg három naposak, míg a külföldi újságokból származó értesülések négy naposak is lehetnek (pl. a Pesti Napló a magentai csatát 1859. jún. 8-i számában említi először,³¹ pedig június 4-én történt, ugyanekkora a késedelem Solferinónál is³²).

Minden hátráltató tényező ellenére a sajtó nyújtotta a legszélesebb körű tájékoztatást a külföldi eseményekről, mint azt például Deák egyik levelében is olvashatjuk. „Közérdekű dolgokat a hírlapokból olvashatok. Mit a hírlapok meg nem írnak, azt én, ha tudnám is postán bizonyosan meg nem írnám.”³³

3. A Pesti Napló és a Politikai Újdonságok

A Pesti Naplót 1850. május 9-én alapította Császár Ferenc. Szerkesztői között találjuk többek között Szenvey Józsefet, Emich Gusztávot, Récsi Emilt, Török Jánost, Kemény Zsigmondot, Királyi Pált és Urváry Lajost. Hetente hatszor jelent meg, 1861-től külön esti kiadással bővült. Előbb Eisenfels Rudolf, majd 1852 és 1868 között Emich Gusztáv, később az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. adta ki.³⁴ Az állandó munkatársakon kívül számos író és értelmiségi (Eötvös József, Szalay László, Hunfalvy Pál, Lónyai Menyhért, stb.³⁵) publikált a lapban, emelve színvonalát és növelve népszerűségét. Ennek is köszönhetően előfizetői száma 1853 és 1855 között, Török János szerkesztőségének idején elérte a korban szinte rekordnak számító 3100 főt. A cenzúra kikerülésének módját Falk Miksa épp ebben a lapban

honosította meg. A külföldi események taglalását párhuzamként vagy hasonlatként kellett értelmeznie az olvasónak, vagyis a sorok között kellett olvasnia („Azok, kik egy idő óta mesterségükké tévék a sorok között olvasgatni”³⁶). A krími háború után a lap érdeklődése gazdasági, társadalmi és kulturális kérdések felé fordult (vasút, földbirtokrendszer, oktatás).³⁷ A lap fénykorát Kemény Zsigmond szerkesztősége alatt élte (1860. febr. 28. – 1869. dec. 1.). Ekkor kezdett közeledni Deákhoz és híveihez. Kezdetben a passzív rezisztencia támogatójává, később pedig a Deák Párt szócsövévé vált.³⁸ Deák Ferenc többször megvitatta az éppen aktuális politikai kérdéseket Kemény Zsigmonddal, és ellenőrizte, hogy a Pesti Napló tartja-e magát a megbeszéltekhez.³⁹ Nem véletlenül jelentette meg éppen ebben a hetilapban híressé vált Húsvéti cikkét a haza bölcse.⁴⁰

A Pesti Naplóban három rovatban találhatunk utalást az olasz eseményekre: a vezércikkben, a *Politikai Események* között, illetve elvéve az utolsó előtti oldalon megjelentetett *Esti Postában*.⁴¹ A vizsgált időszakban a lapnak két felelős szerkesztője volt: Királyi Pál⁴² (1858. júl. 14. – 1860. febr. 28.) és a már említett báró Kemény Zsigmond⁴³. A Pesti Naplót olvasva többször is találkozhatunk a cenzúra működésének nyomaival: az 1859-es évben több példány rövidítve jelenhetett csak meg⁴⁴, illetve teljes példányok lefoglalására is sor került,⁴⁵ de 1860-ban is vannak utalások a sajtó korlátozására.⁴⁶ Éppen ezért meglepő, hogy a Pesti Napló több olyan külföldi cikket, memorandumot, trónbeszédet közölhetett, melyek bírálták és rossz színben tüntették fel a Habsburg-házat (pl. Cavour memorandum, ⁴⁷ vagy a III. Napóleon és Olaszország című röpirat,⁴⁸ stb.).

Szellemisségét tekintve az újság liberális. A konzervativizmust egy anakronisztikus képződménynek tartja: „Ha eként az eddigi állapot alapjai mindinkább szétmállanak, mire fog az európai conservativismus még támaszkodni és nem fogja-e végtére átlátni, miszerint új, korszerű eszméket kell magának gyámolul keresnie és merev formák helyett az éltető szellemben keresni üdvét?”⁴⁹ Elveti az abszolutizmust, „hol az államhatalom célja a nemzetén sérelmet ejteni”,⁵⁰ az önkényeskedést (a nápolyi Bourbonokat igen ellenszenvesnek tünteti fel⁵¹) és ezek megnyilvánulási formáit, így például a Szent Szövetséget is. „De vajon az 1815-diki szerződések nem aláztak-e meg államokat, nem szakítottak-e szét országokat és nemzetiségeket, s nem hasonlítottak-e egypár intézkedésük által inkább forradalomra ingerléshez, mint az érdekek kiegyenlítéséhez? [...] Vajon a szent szövetség, mely a népek kívánatainak teljesítéséért akart buzgani, nem merítette-e ki minden erejét a szabad eszmék és az alkotmány gyűlöletében?”⁵² A lap szerint a Szent Szövetség eredetileg I. Sándor cár nemes és vallásos eszméjét szentesítette, amit I. Ferenc császár és Metternich használtak ki, innentől fogva csak akadályozva az emberiség fejlődését.⁵³ De ugyanígy kemény kritikát kap a sajtótörvény és az Októberi diploma is.⁵⁴ A Pesti Napló elveti a 47-es alapot,⁵⁵ a sajtótörvény ügyében pedig egyenesen az áprilisi törvényeket tekinti követendőnek.⁵⁶

Egyes cikkekből arra lehet következtetni, hogy a lap alkotmányos monarchista („a mi korunkban nem a fejedelmek szíve, hanem kormányaik értelme csinálja a politikát”⁵⁷), de egy köztársaságpártiságra való utalást is találtam. A lap 1860. január 6-án rosszállóan jegyzi meg III. Napóleonról, hogy „Európát nem engedte republikánussá lenni”.⁵⁸ A következő részlet pedig akár a demokrácia meghatározása is lehetne: „a valódi szabadság, hogy fönnállhasson, a nép öntevékenységet, a társadalom minden rétegének közreműködését veszi igénybe”.⁵⁹

A Vasárnapi Újságot 1854-ben alapította Heckenast Gusztáv Budapesten. A képes hetilap, melynek célközönsége a középosztály volt, a XIX. század második felének egyik legelterjedtebb és legnépszerűbb sajtóorgánuma lett. Szerkesztői között ott találjuk Pákh

Albertet, Nagy Miklóst, Hoitsy Pált és Schöpflin Aladárt. Színvonalas irodalmi részéhez hozzájárult a korszak több jeles írója, mint Jókai Mór és Gyulai Pál.⁶⁰ A Vasárnapi Újság társlapjaként jelent meg 1855 és 1904 között a Politikai Újdonságok.

A társlap a héten történt fontosabb politikai eseményeket közölte, kommentálta, elemezte. A cenzúra fénykorában a külpolitikai kérdések domináltak, belügyi hírek alig kerültek a hasábkra.⁶¹ A lap az olasz eseményekkel a vezércikkekben, az *Olaszország* rovatban és olykor önálló cikkekben foglalkozik.⁶²

A Politikai Újdonságok cikkei az '50-es években az udvar álláspontját tükrözik, ám az új évtizedben már hazafias hangnemet ütnek meg. Élesen bírálják az Októberi diploma rendelkezéseit, a kezdetleges reformokat,⁶³ és bizonyos kérdésekben szilárdan 48-as alapra helyezkednek: *„1847-ben csak a nemesség választott, s mégis a midőn ezen országgyűlés úgy határozhatott, amint szíve vonzalmai vezették, megírta érczbetűkkel az 1848-ki törvényeket! Nem új alkotmányt idézett elő, hanem csak megtisztítá a régit a mostoha időkben ráragadott salaktól, és el nem évülhető természetes jogait oly formákba önté, mint azt a század felvilágosult szelleme, s a haladhatási vágyak követelték! [...] Ohajtjuk az 1848-ki választási törvények foganatbavételét [...] Addig azonban, míg e törvények megszüntetése, vagy módosítása ki mondva nincs, követeljük minden magyartól, hogy azok előtt levetett kalappal álljon!”*⁶⁴ A lap álláspontjának változását jól mutatja, ahogyan a Szent Szövetségről ír. 1859-ben még pozitívan értékeli, hiszen, mint írja, nem létezett *„Európában ünnepélyesebb szerződés”* a Szent Szövetségnél, mely ráadásul 25 év háborúskodásnak vetett véget. A lap továbbá ugyanezen cikkben kemény kritikát fogalmaz meg az európai hatalmakkal szemben, akik semlegesek maradtak, amikor *„Franciaország Ausztria ellenében az 1815-ki kötvények egyik sarkalatos pontját megtámadá”*.⁶⁵ 1860-ban újabb cikk foglalkozik a Szent Szövetséggel, melynek címe már önmagában egy állásfoglalás: *„A „szentszövetség, második és javított kiadásban.”* A Politikai Újdonságok ebben kifejti, hogy a szövetség ma már elavult lenne, a rendszer ráadásul közel sem volt mentes a túlkapásoktól: *„E második pont (forradalmak együttes leverése bárhol) értelmezése azonban a gyakorlati életben csakhamar oly messzire terjeszkedett, hogy a bizalmatlankodó kormányok sokszor még a legjogosabb reform-törekvéseket is a forradalmak nevezete alá sorolták.”*⁶⁶ Az újság a Bach-rendszer *„fojtó gőzeivel”* sem szimpatizál.⁶⁷

Mindezeket azért tartottuk fontosnak itt felsorolni, mert így könnyebb megérteni, hogy miért ilyen formában tálták a híreket a lapok a tárgyalt időszakban.

4. Az olasz egységmozgalmak a lapokban

4.1. Az 1859-es francia–olasz – osztrák háború

A párizsi békekonferencia, melyen Piemont mint önálló hatalom jelent meg, ismét felszínre hozta az olasz kérdést. Cavour szárd miniszterelnök megszerezte III. Napóleon támogatását egy esetleges osztrák háború esetére. A Szárd Királyság célja az olasz egység megteremtése és a Habsburg-ház Itáliából való kiszorítása volt. Mivel Cavour tudta, hogy Ausztria csak akkor számíthat a Német Szövetség segítségére, ha ő a megtámadott fél, valósággal kiereszkolta a hadüzenetet (erődemonstráció a határon, katonai alakulatok felvonultatása). Ferenc József ultimátumban követelte Piemont leszerelését, amire az nem volt hajlandó, mire az osztrák császár belesétálva a csapdába, hadat üzent. A háború francia és olasz győzelmeket hozott (Magenta, 1859. jún. 4. és Solferinó, 1859. jún. 24.), mégis III. Napóleon kezdeményezett fegyverszünetet. A Villafrancában megkötött fegyverszünet és az azt követő zürichi béke Lombardiát a francia császár kezére juttatta, azzal a kikötéssel, hogy

azt egy év múlva átadja a Szárd Királyságnak. Velence viszont osztrák tartomány maradt. Villafranca hatására több olasz, így például Cavour is szembekerült III. Napóleonnal, ám a legfontosabb következménye a közép-olasz államokban végbement változásokban keresendő.⁶⁸

Már a cikkek elolvasása nélkül is megállapítható, hogy a lapok nagy fontosságot tulajdonítottak az olasz eseményeknek: a háború vezető külpolitikai hír lett, a Pesti Napló pedig *A harctérről* címmel külön rovatot is indított. Most nézzük meg, hogyan látták a korabeli hírlapok a háború kitörését, kit tartottak kezdeményezőnek, jogosnak gondolták-e a fegyveres harcot, illetve hogyan viszonyultak a döntő momentumokhoz!

A Pesti Napló kimondja, hogy 1859 januárjára az olasz ügy Európa első kérdésévé fejlődött: mindenki az olasz nemzeti alkotmányosságot képviselő Piemontról ír és beszél.⁶⁹ A háború kitöréséhez vezető utat világosan látja: Piemont a kezdeményező, aki csak a megfelelő ürügyre vár a hadüzenethez,⁷⁰ míg Ausztria jogosan utasítja el Piemont részvételét a béke megőrzésére és az olasz kérdés rendezésére összehívandó kongresszuson, „*mert az európai egyensúly a régi diplomáciai fogalmak szerint az öt nagyhatalom egyetértésén alapul*”⁷¹. A szerző szerint, ha a kongresszus valamiféle csoda folytán létrejönne, vagy ha Ausztria lefegyverkezne, Piemont akkor sem adná fel. Először békés propagandát folytatna az osztrák megszállás alatt álló itáliai területeken, majd új indokot keresne a fegyverkezésre.⁷² A Szárd Királyság tehát egyértelműen kezdeményező hatalom a lap szerint. A Pesti Napló tisztában van továbbá III. Napóleon szerepével is: „*Franciaország részéről egyenes megtámadást nem várhatni, bármily nagy legyen is a tuileriák ingerültsége, valamint arra sem számolhatni, hogy Napóleon császár nyíltan a forradalmat fogja segítségül hívni, de kéz alatt annál inkább táplálандja, vagy tápláltatandja Szárdinia által, hogy alkalmat nyerjen, az innen származandó viszályba beavatkozni.*”⁷³ A Pesti Napló egyes cikkeiből a békepártiság olvasható ki, ugyanakkor kimondja, hogy a háború elkerülhetetlen,⁷⁴ és nagy változásokkal jár majd együtt.⁷⁵ A lap szerint a háború nem egyszerűen az olaszok és az osztrákok között folyik, hanem két eszme, két elv is összecsap a csatatéren: „*nyílt harcra kelne egymás ellen azon két politikai irány, melynek antagonizmusára az egész jelenlegi bonyodalom visszavezetendő; szemben állna t.i. a szerződések politikája a nemzetiségi politikával...*”⁷⁶ Felismeri tehát, hogy a mozgalmakban nagy szerepet játszik a nemzetállam megteremtésének vágya, vagyis a nacionalizmus, mely a Pesti Napló szerint egy olyan koreszme, mely veszélyezteti, szétrepeszti az eddigi politikai rendszert, mely a dinasztikus alapon kötött szerződések politikája volt.⁷⁷ Vagyis a politikát már nem kizárólag a nagyhatalmak nyílt vagy titkos szerződése határozzák meg, hanem szerepet kap benne a közvélemény és a születő nemzet is.

Térjünk át a Politikai Újdonságokra! A lap érzékelteti, milyen váratlanul került az olasz egység kérdése egyik pillanatról a másikra a nemzetközi diplomácia figyelmének középpontjába: „*Az újév első reggelén a politikai láthatár felhőtlen volt.*”⁷⁸ Tájékoztat Piemont harciasságáról,⁷⁹ míg Ausztriát békés hatalomként tünteti fel.⁸⁰ Tud a francia-szárd szövetségről (hogy III. Napóleon csak Piemont megtámadása esetén nyújt segítséget), és igen nagy szerepet tulajdonít a francia császárnak a helyzet alakulásában. Úgy tünteti fel, mintha III. Napóleon lenne a bábjátékos a háttérben, Viktor Emánuel pedig a marionettbábu.⁸¹ Cavour ürügyet keres a hadüzenetre,⁸² jobban mondva Ausztria hadüzenetére.⁸³ Piemont erődemonstrációja sérti Ausztriát.⁸⁴ A hetilap szerint Ausztria már igen sokat eltűrt szomszédjától, de az olasz területekre vonatkozó szerződésekről nem mondhat le, hiszen a Szárd Királyság, kapva az alkalmon, a kisebb államokban rögvést elterjesztené a forradalmi lángot, és terjeszkedő politikát folytatna azok rovására. Ilyen

esetben pedig Ausztria túlnyomó ereje ellenére sem tehetne semmit.⁸⁵ A Politikai Újdonságok enyhén bírálja a császárt, amiért nem üzen hadat, és hagyja, hogy ellenfelei felkészüljenek a háborúra.⁸⁶ A Piemontnak küldött ultimátumot teljesen helyénvalónak tartja, méghozzá két okból is: először, ha már háború lesz, akkor minél előbb kezdődjön el, hiszen a hadkészültség hatalmas összegeket emészt fel, másodsor Cavour Angliához intézett memoranduma túrhetetlen hangnemű volt Ausztriára nézve.⁸⁷ Bár Piemontot többször is becsméri, lenézi, a várható háborúnak ugyanúgy nagy jelentőséget tulajdonít, mint a Pesti Napló.⁸⁸

A Pesti Napló részletesen beszámol a harctéri eseményekről, de nem fűz hozzájuk kommentárt. Magentával kapcsolatban csak azt jegyzi meg, hogy itt nagyobb seregek csaptak össze, mint a Krímben.⁸⁹ Solferinót illetően ugyanilyen szűkszavú marad a lap, azt, hogy a csatát osztrák részről maga Ferenc József vezette, csak napokkal később tudja meg az olvasó egy veronai tudósításból.⁹⁰

A Politikai Újdonságok – szinte már bulvárlapra jellemző módon – bőbeszédűbb. Magenta mindkét fél számára nagy veszteségeket jelentett, a csata sokáig döntetlennek tűnt, a franciáknak pedig épphogy sikerült kieroszakolniuk az átkelést a folyón.⁹¹ A solferinói csatáról megjegyzi, hogy *„a legnagyobbyszerű és legrettenetesebb volt, mindazon véres ütközetek között, melyek Európában 1815. óta előfordultak. És pedig mind az idő hosszúságára, mind a seregek nagy tömegére, s a kiontott vér sokaságára nézve.”*⁹² A hírlap idéz a Párizsból érkezett hírekből, miszerint III. Napóleon *„a merészségig bátor volt”*. A forrás egyébként Ferenc Józsefről is igen kedvező képet fest: a császár *„is személyesen vezényelt a jelenléte által nem kissé emelé csapatjainak bátorságát.”*⁹³

A Pesti Napló a következő okokat sorolja fel, melyek a békekötéshez vezethettek: Franciaország sokallta a sebesültjeit, a hátszágban szocialista és legitimista szervezkedések kezdődtek a császár uralma ellen, Poroszország pedig mozgósított a határon. Emellett felmerül az olaszok körében beállt változás is, mint ok, vagyis az, hogy a *„népmozgalmak és nyilatkozatok határozott demokratiai színt kezdenek öltetni”*. De a nagyhatalmak állásfoglalása is közrejátszhatott a béke tető alá hozásában: a lap Anglia rosszallását említi a túlzott francia befolyás miatt, de egy esetleges orosz beavatkozást sem zár ki.⁹⁴ A lap hozzáteszi, hogy III. Napóleon *„eljárása”* során Viktor Emánuelről nem esett szó, vagyis ez a béke tulajdonképpen a császár magánakciója volt.⁹⁵ Egy későbbi cikkből kiderül, hogy a Pesti Napló a fentebb említett okokat nem tartja elég megalapozottnak. Sem a francia hadsereg állapota, sem pedig a német beavatkozástól való félelem nem indokolhatja a fegyverszünetet. III. Napóleon és Viktor Emánuel személyes ellentéte pedig nem lehet ekkora, ha egyáltalán van ilyen. A lap szerint a császár szintisztán önérdékből, esetleg álnokságból cselekedett. Felidézi a krími háborút lezáró párizsi konferenciát, ahol Franciaország Oroszország mellé állt. Most ugyanígy tesz: békejobbot nyújt Ausztriának, hogy területeket szerezzen a Rajnánál.⁹⁶ A Napló rávilágít, hogy az olaszok nagy része árulásnak tekintette Villafrancát,⁹⁷ de ő maga is úgy nyilatkozik, hogy a császár ezen tétével letért a helyes útról, így már *„nem áll szeplőtlenül a történet ítélőszéke előtt.”*⁹⁸ A napilap később hangot ad azon előérzetének, hogy a háború és az azt lezáró béke nyomán nagy horderejű belpolitikai változások várhatóak Ausztriában.⁹⁹ A Pesti Napló több cikkben is foglalkozik a közép-olasz hercegségekben Villafranca hatására lezajló forradalmi megmozdulásokkal, majd közli, hogy erőfeszítéseik sikerrel jártak, hiszen a nagyhatalmak *„Közép-Olaszországnak Piemonthoz való csatolását itt bevégeztnek tekintik.”*¹⁰⁰ A lap kitér a fegyverszünet hatására a szárd belpolitikai életet illetően, mikor közli, hogy Viktor Emánuel és Cavour között nem került sor személyes találkozóra Villafranca óta.¹⁰¹

A Politikai Újdonságok szerint Villafrancában „rögtönzött béke jött létre.”¹⁰² A lap – ellentétben a Naplóval – indokoltnak tartja a gyors fegyverszünetet III. Napóleon részéről a katonai sikerek ellenére is, hiszen, mint írja, *„Ha a francia-piemonti sereg a kivívott eredmények folytán erkölcsi fensőbbsséggel is bírt, az ausztriai hadsereg számára erősebb volt, erős várakra támaszkodott ...”*¹⁰³ Problémát jelenthetett a francia hadsereg állapota, a hosszú utánpótlási útvonalak, a sok sebesült és a nyári kánikula is.¹⁰⁴ A francia császár figyelmét a poroszok júniusi mozgósítása sem kerülte el, vagyis számolhatott a német beavatkozással is.¹⁰⁵ Ha ugyanis a poroszok megtámadták volna Franciaországot, akkor III. Napóleon kénytelen lett volna csapatokat elvonni az olasz frontról, ami miatt az olasz ügy *„a legkomolyabban veszélyeztetve lett volna”*. Éppen ezért a császár jogosan hitte úgy, hogy eddigi eredményeiket csak egy gyors béke biztosíthatja, és hogy ez a béke éppen az olaszok érdekeit is szolgálja.¹⁰⁶ Ausztria nézőpontja szerint a békekötés azért volt ilyen hirtelen, hogy ne legyen szükség se kongresszusra, se közvetítő hatalmakra, melyek *„még a nyílt ellenségénél is károsabb béke-javaslatot készítenek Ausztria számára,”* és melyekkel egyik hadviselő fél sem lehetett elégedett.¹⁰⁷ A békekötés tehát tulajdonképpen közös érdek volt. A lap később utal Villafranca hatásaira is. Leírja, hogy a Szárd Királyság megerősödött, *„már csaknem oly hatalom lett mint Poroszország”*.¹⁰⁸ Ebből kifolyólag már egyedül is képes folytatni az egység útját, vagyis *„Magyarán mondván: szabad a vásár Piemontra nézve”*.¹⁰⁹ Szintén a békekötés következményének tekinthetők a közép-olasz hercegségekben tapasztalható forradalmi megmozdulások. A lakosság forradalmi szervezkedéssel és katonaság toborzásával akarja biztosítani csatlakozását Piemonthez: *„A hercegségek lakosai szabadon maradva, a békeelőzmények kihirdetése után forradalmilag szervezik magukat, tekintélyes hadsereget gyűjtének, kimondák, hogy csatlakoznak Piemonthez, s tényleg mindent elkövetének, hogy e csatlakozási határozat érett valóság is legyen.”*¹¹⁰ Egy harmadik következmény lehet III. Napóleon *„nehéz helyzetbe”* kerülése: a lap szerint ugyanis politikája ellentmondásba került önmagával. A Politikai Újdonságok furcsállja, hogy Franciaország 1849-ben, köztársasági államformája ellenére leverte a Római Köztársaságot, 1859-ben viszont ígéretet tett az olasz önállóság elismerésére. A lap, utalva a hercegségekben zajló mozgalmakra, megjegyzi, hogy III. Napóleon, *„ki Isten kegyelméből és a nemzet akaratából nevezi magát császárnak,”* nem fordulhat Viktor Emánuel ellen, akit *„az Isten kegyelme mellett, saját nemzeti akaratukból is alkotmányos királyuknak”* akarnak választani a közép-olaszok.¹¹¹

Összességében megállapítható, hogy az események sorrendje és az egyes államok szerepe mindkét lap előtt ismeretes volt, a közvélemény tehát pontos tájékoztatást kapott a politikai eseményekről. A Pesti Napló nem foglal egyértelműen állást a háború jogosságával kapcsolatban, míg a Politikai Újdonságok Ausztria pártját fogja, és osztrák szemszögből láttatja a Szárd Királyság motivációit. Utóbbi szerint Ausztria nem szenvedett vereséget, hiszen nagyobb hadsereggel és erős várakkal rendelkezett. A Pesti Napló továbbá a háború mélyebb mozgatórugóit is feltárja, hivatkozik a koreszmékre, ezzel átfogóbb képet adva a történekről, a csaták jelentőségére azonban nem tér ki bővebben. A Politikai Újdonságok ezzel szemben kiemeli a solferinói csata rendkívüli borzalmait és Ferenc József szerepét az ütközetben. A csataleírásokban felfedezhető egyfajta bulvárjelleg, ami nem véletlen, hiszen a Vasárnapi Újság társalapjáról van szó. A villafrancai fegyverszünet megítélése eltérő: míg a Pesti Napló szerint stratégiailag indokolatlan volt, és kizárólag a francia császár álnokságának köszönhető, addig a Politikai Újdonságok teljesen jogosnak tartja. Utóbbi szerint ugyanis minden félnek érdekében állt a gyors békekötés. A hatások között a közép-olasz forradalmak mindkét lapnál szerepelnek, a Pesti Napló ezen kívül csak belpolitikai

következményekre tér ki, míg a Politikai Újdonságok európai viszonylatban elemzi a kialakult békét.

4.2. III. Napóleon megítélése a lapokban¹¹²

III. Napóleon személye alkalmas volt arra, hogy mind az osztrák, mind a magyar fél negatívan ítélje meg. Ausztria számára ellenfél volt az egész időszakban, a magyar ellenállókat viszont cserbenhagyta a váratlan villafrancai fegyverszünettel. Nem csoda, hogy a lapok nem festenek túlzottan pozitív képet a francia császárról.

A Pesti Napló igen sokat foglalkozik a francia császárral, annak jellemével és indítékaival. III. Napóleon „*kéz alatt*” izgatja az olasz államokat Ausztria ellen, a háttérből készíti elő a háborút,¹¹³ sőt néhány irattal kapcsolatban felmerül a lehetőség, hogy azokat végső korrektúrára Párizsba küldték, bár ez utóbbit cáfolja a lap.¹¹⁴ A napilap többször hangot ad azon félelmének, hogy Franciaország császára visszaélhet a helyzetével, vagy a háborús riogatással a jövőre nézve veszélyes precedenst teremthet.¹¹⁵ A lap Franciaországot, vagyis III. Napóleont, tartja az európai diplomácia irányítójának,¹¹⁶ a császárt pedig olykor hazardőrként ábrázolja, aki csak játszadozik a különféle külpolitikai bonyodalmakkal.¹¹⁷ Többször összehasonlítja uralmát I. Napóleonéval, megállapítva, hogy a mostani kormányzat szilárdabb és kecsgetetőbb, mert az ország területét nem, hanem „csak” a befolyását akarja növelni.¹¹⁸ Ugyanakkor demagógiával is vádolja a császárt, aki szerint a franciáknak azért kell háborúba bocsátkozniuk Ausztriával (szinte kényszerből), hogy elvihessék az olaszoknak a civilizációt és a szabadságot.¹¹⁹ A lap szerint ez nyilvánvalóan nem igaz, hiszen „*a császár nem az olaszok boldogságáért akarja a háborút*”.¹²⁰ A valódi ok hódítási vágyában és nagyravágásában keresendő. Közre játszhat az is, hogy nagy horderejű külpolitikai vállalkozásokkal akarja elterelni a franciák figyelmét a belső problémákról.¹²¹ A francia politikát a kétarcú Janus istenhez hasonlítja: a békés arcát a külvilág felé fordítja, míg a harcos, a jövőt fürkésző arc csak pillanatokra tűnik fel.¹²² Bár a lap kijelenti, hogy „*mi nem sorolhatjuk magunkat Napóleon hő magasztalói közé*”,¹²³ olykor igen pozitív képet fest róla: „*ritka éleslátással kitalálta a kor irányát és hajóját mindig ez irányba vezette, ő felismerte, merre tart az árlat, és ez árlattal haladni tudott. Hogy a közbeeső zátonyokat és szirteket ki tudta kerülni, ez második érdeme; élesen látó jellem és szilárd kéz [...] ez e ritka jelenségű férfi két legkiválóbb tulajdona*.”¹²⁴ A villafrancai fegyverszünettel kapcsolatban megjegyzi, hogy bár III. Napóleon hibát követett el,¹²⁵ az olaszok haragja alaptalan az irányában, hiszen ő „*küzdött és áldozott*” értük.¹²⁶ A bevett harctéri stratégiákat felrúgó császár a diplomáciában is meglepő fogásokkal él: elveti mind a legitimitás elvét, mind a nemzetiségi eszmét, az 1815. évi szerződéseket pedig nyíltan semmibe veszi.¹²⁷ Az utóbbiakat a cikk szerzője sem tartja túl sokra, és mintegy igazat ad a császárnak.¹²⁸

A Politikai Újdonságok szerint a francia politika álnok: azt állítja, hogy a háborút csak kényszerűségből vállalná, míg valójában ő az egyik legnagyobb szorgalmazója.¹²⁹ A lap bemutatja, hogyan változik meg Garibaldi megítélése a francia sajtóban: az expedíció előtt még tengeri rablóként emlegették, a győzelem után viszont már jeles államférfiként beszélnek róla.¹³⁰ A lap egyébként, mint azt már feljebb írtuk, a francia sajtótörvényt és a cenzúra működését is kritizálja.¹³¹ III. Napóleont az önzés vezeti a háborúban: nem csak Lombard-Velencét akarja megszerezni az olaszoknak, hanem ki akarja tolni az francia határokat a Rajnáig.¹³² Akárcsak a Pesti Napló, ezen hírlap is Janushoz hasonlítja a Tuileriák politikáját,¹³³ ám ellentétben az említett napilappal, III. Napóleon uralkodását semmiben sem tartja különbözőnek I. Napóleonétól.¹³⁴ A francia császár zsenialitását és diplomáciai érzékét ugyanakkor elismeri,¹³⁵ és utal folytonos meglepetés okozására, mely már-már a védjegyévé

válik.¹³⁶ Összességében igen ellentmondásosan jellemzi őt. 1859. július 28-ai számában idézi egy „északnémet katonatiszt” leírását, ami álnoknak mutatja be a politikust: „Mindamellett van arcában valami igen érdekes, férfias, elhatározottságra, bátorságra, sőt lehet mondani szelídségre, nyájasságra mutató kifejezés. [...] Rendszerint a nyugalom és egyensúly, sőt gyakran a közönyösség teszi arcának uralkodó kifejezését. [...] Ha másokkal társalog, arcza rendszerint oly szelíd és nyájas, hogy önkénytelen el kell csudálkoznunk, miképp adhat ez erélyes ember olly lágy kifejezést arcának; [...] azon változást arcvonásaiban, mely azonnal eltűnik, mihelyt látja, hogy egyedül van, és senki sem figyel rá. [...] Ő sokat és gyorsan gondolkodik, beszédei valódi mesterművek, s minden cselekvénye magán hordozza a határtalan tetterő bélyegét.”¹³⁷ A lap ugyanakkor tisztában van vele, hogy a császár minden egyes konfliktust a saját hasznára akar fordítani, és csak akkor avatkozik be, ha érdekei úgy kívánják.¹³⁸ A lap szerint Napóleon „egyedül csak a francia népnek köszönheti trónját”.¹³⁹ Itt is felmerül a vád, hogy Viktor Emánuel trónbeszédét a kihirdetés előtt Párizsba küldték „utolsó korrektúra alá”, ám ellentétben a Pesti Naplóval, a Politikai Újdonságok ezt nem cáfolja.¹⁴⁰

Áttanulmányozva a két lap cikkeit, megállapítható, hogy egyik sem fest túl jó képet III. Napóleonnál. A Politikai Újdonságok álnokságát, kétszínűségét hangsúlyozza, vagyis kiszolgálja az osztrák igényeket. A Pesti Napló viszont egyaránt kitér személyének pozitív és negatív vonásaira. Jellemzése pontosabb, mélyrehatóbb, feltárja a császár tettei mögötti indítékokat. A lap többször hangsúlyozza, hogy a császár nem tartja magára nézve kötelező érvényűnek az 1815. évi szerződéseket. Tehát tulajdonképpen felismeri, hogy III. Napóleon politikájának célja a bécsi rendezés területi korlátozásainak eltörlése, és az azon alapuló államrendszer megváltoztatása.¹⁴¹ A két lap által közölt – némileg eltérő – Napóleon-kép az egész tárgyalt időszakra érvényes.

4. 3. Camillo Cavour¹⁴²

Cavour alakját az osztrák vereségig igen ellenszenvesen ábrázolja a Pesti Napló. A lap szerint az olaszok kockáztatják életüket, ha politikájával szembeszállnak, és kiállnak az Ausztriához hű rendszer mellett.¹⁴³ Lekicsinylés olvasható ki a következő sorokból: „Cavour gróf körül Párisban folyvást rajzott az újságvágyók serege, kik minden szavát, minden pillantását felfogni iparkodának, hogy azokból kiolvassák, vajon tisztán süttött-e rá a császári nap, s nem vonult-e az előtte némi felleg megé.”¹⁴⁴ A villafrancai fegyverszünet után Cavour pozitív figurává válik a lapban. A miniszterelnök lemondása kapcsán megjegyzi, hogy „vannak politikai jellemek, miknek felülemelkedése már magában is program valamint lelépések is az.”¹⁴⁵ Vagyis Cavour egy nagy, önmagában is programadó politikus, akit az újonnan felállított politikai bizottság ugyan politikailag pótolhat, de „ész és ravaszság tekintetében nem”.¹⁴⁶ Ugyanakkor azt is kikövetkeztethetjük a lap kommentárjából, hogy az olasz egység kérdését, mint nagy politikai eszmét, Cavour a saját karrierjénél előbbre valónak tartja, vagyis a lap burkoltan maga is hitet tesz a nemzeti egység fontossága mellett. Ugyancsak elismeri a visszatért miniszterelnök nagyságát, mikor kijelenti, hogy Viktor Emánuel azonos vele, vagyis az uralkodó mindenben hallgat kormánya vezetőjére,¹⁴⁷ hiszen egyedül ő képes megoldani a nagy politikai kérdéseket.¹⁴⁸ Cavour újbóli elvesztésével Itália nagy csapást szenvedne.¹⁴⁹ Cavour vérbeli diplomata, aki „mindig tudott Olaszország javáért a körülményekkel alkudozni”.¹⁵⁰ A miniszterelnök osztja Garibaldi nézeteit Velence és Róma kérdésében¹⁵¹, az utóbbit egyenesen a létrejövő Olaszország fővárosaként látná szívesen.¹⁵² Munkabírása a cikk szerzőjét is lenyűgözte: „valóban bámulatos, mennyi terhet vállal s mennyit el tud viselni ez a férfi”.¹⁵³

A Politikai Újdonságok nem fest egyértelműen pozitív vagy negatív képet Cavourról. A miniszterelnök megítélése cikkről cikkre változik. A lap neki tulajdonítja a szárd kormány forradalmi jellegét¹⁵⁴, többször a bonyodalom megtestesítőjeként, „agresszorként” hivatkozik rá.¹⁵⁵ Azzal vádolja, hogy „szabad akaratból olly bonyodalmak közé keveré hazáját, hogy abból többé ki sem szabadíthatja.”¹⁵⁶ Ugyanakkor kimondja, hogy Cavour „a minden áron egyesült Olaszország fő-fő képviselője.”¹⁵⁷ Elismeri, hogy a szárd miniszterelnök „kétségtelenül politikai nagy talentum”, éles eszű politikus és diplomata, de azt is megjegyzi, hogy III. Napóleonnal szemben nem lenne esélye.¹⁵⁸ Hogy ez egyáltalán felmerülhetett benne, talán a „szokott elbizakodott modorával magyarázható”.¹⁵⁹ Lemondását méltatva megjegyzi, hogy csillaga ezen lépés hatására sem homályosult el, nem is homályosulhatott, hiszen ő Viktor Emánuel valódi kedvence.¹⁶⁰ Visszatérése után mérsékli politikáját, egy újabb háborút nem tart időszerűnek, diplomáciailag viszont „támadásba lendül”. Folyamatosan provokálja Ausztriát,¹⁶¹ majd Nápoly ellen agitál.¹⁶² E „diplomatai cselszövényre” remek példát találhatunk a lap 1860. április 19-i számában. Cavour azt követeli a római és a nápolyi udvartól, hogy „a modenai, pármai és toszkánai követségi palotákról az elűzött fejedelmi házak címereit” vegyék le. Ezzel az említett államok elismernék a hercegi házak trónfosztását, és hogy „helyettük az általános szavazat ereje által Viktor Emánuel király teljes joggal lépett a megüresedett trónokba”. A miniszterelnök tulajdonképpen „kelepcébe” csalta a két államot, hiszen azok a címerek levételének megtagadásával „bitorlónak tartják” Piemontot, és ezzel jogalapot szolgáltatnak a támadásra.¹⁶³ A lap bemutatja, hogy Cavour Garibaldi expedícióját rosszallja, de az esetleges sikereket kihasználná.¹⁶⁴

A két Cavour-kép tehát tartalmaz közös pontokat: mindkét lap elismeri, hogy a szárd miniszterelnök nagy formátumú politikus és diplomata, az olasz egyesítési folyamat egyik fő alakja. Valódi reálpolitikusként ábrázolják, aki a nagyobb cél érdekében hajlandó átadni Nizzát és Savoyát a franciáknak. Ezen döntése később ellentétéhez vezet Garibaldival, ami az 1860-as év végén csúcsonyul ki a „hogyan tovább?” kérdésének kapcsán. Míg Cavour nem tartja alkalmasnak az időpontot támadólag fellépni, addig Garibaldi fegyverrel képzeli el Velence és Róma megszerzését. A Politikai Újdonságok ábrázolása kissé zavaros, de talán hangsúlyosabbak a negatív jellemvonások. Cselszövényként emlegeti, és elbizakodottnak állítja be Cavourt. Ezzel szemben a Pesti Napló már-már pótolhatatlannak nevezi a szárd államférfit, és munkabírását méltatja. A Napló értékelése kiegyensúlyozottabb, inkább felfedezhető benne a kor egyik legtehetségesebb politikusának reális megítélése. A Politikai Újdonságok 1860 őszéig még közelebb áll a bécsi udvarhoz, akinek az olasz politikus szálla volt a szemében.

4.4. II. Viktor Emánuel¹⁶⁵

Érdemes megvizsgálni, miként is vélekedtek a kortárs lapok a jövőbeli Olaszország vezetőjéről. A Pesti Naplóban Viktor Emánuel személye a villafrancai fegyverszünet után kerül előtérbe. A lap közöl egy Piemontban keringő Viktor Emánuelhez címzett feliratot, melyből kiderül, hogy az olaszok továbbra is bíznak a királyban, hiszen nem ő, hanem III. Napóleon kötötte meg a szégyenteljes békét: „Az országnak egy oly béke feletti csalódása és lehangoltsága közepette, mely annyira távol esik azon békétől, melynek reményletére feljogosítva voltunk, vigasztalásul és megnyugtatólag szolgál a biztonság, hogy e béke nem felséged műve és hogy az olasz függetlenség első katonája még tiszta és szeplőtlen.”¹⁶⁶ Később utal az ügy melletti elszántságára. Megjegyzi, hogy II. Viktor Emánuel hajlandó lenne „egy olaszoni Couza szerepét eljátszani”.¹⁶⁷ A lap itt Alexandru Couza ezredesre, a krími háború után Havasalföld és Moldva egyesülésével létrejövő Románia első fejedelmére

utal.¹⁶⁸ Lombardia megszerzését mégsem neki, de még csak nem is az olasz népnek, hanem III. Napóleonnak tulajdonítja.¹⁶⁹ A cikkek egyébként többször is azt sugallják, hogy Viktor Emánuel nem önállóan politizál. A mozgalom kezdetén III. Napóleonnal karöltve teszi meg lépéseit¹⁷⁰, Franciaország egyenesen Piemont „*diplomáciai ügynöke*”, a király és a császár viszonyát pedig a csíntalan gyermek és mentora kapcsolatához hasonlítja a lap.¹⁷¹ Viktor Emánuel később teljesen Cavour befolyása alá kerül.¹⁷² A napilap szerint Viktor Emánuel alkotmányos kormányzása jobb, mint az elődeié, politikája ugyanakkor súlyosan sérti a legitimitás elvét.¹⁷³ A király ugyanis nem támogatja a törvényes uralkodók visszatérését a közép-itáliai államokba, ráadásul hadüzenet nélkül támadta meg Nápolyt, és annak legitim uralkodóját. Ennek ellenére egyfajta rokonszenv fedezhető fel az újság részéről iránta, hiszen ez utóbbiért nem ítéli el, mondván, ürügyet bárhol lehet találni, ez csak formalitás.¹⁷⁴ A Napló szembe állítja Viktor Emánuel a Bourbonokkal: míg ők kegyetlenül üldözték, halálra ítélték vagy emigrációba kényszerítették a '48-as események résztvevőit, addig a szárd király senkit sem üldöz a múltja miatt.¹⁷⁵

A Politikai Újdonságok szintén önállótlanak tartja a király politizálását, francia irányítást sejt mögötte, Piemontot egyenesen Franciaország előőrsének titulálja.¹⁷⁶ Ennek ellenére igen kedvező képet fest Viktor Emánuelről, az emberről: *„egy munkás, s országa minden ügyeit éber figyelemmel kísérő fejedelem, ki a katonai szellemet és személyes vitézségét az alkotmányos doctinarismussal egyesíti s ezáltal bizonyos politikai állást vívott ki magának, mi neki a legközelebbi jövőre nézve jelentékeny szerepet biztosított.”*¹⁷⁷ Legfőbb célja apja álmának valóra váltása, a Szárd Királyság beemelése az európai hatalmak körébe. Harcba jártas, bátor és vakmerő férfinek írja le, ám a lap szerint ez a vakmerőség könnyen apja sorsára juttathatja.¹⁷⁸ Felidézi Viktor Emánuel dacos, helytelen viselkedését a novarai csata után, ám a körülményekre utalva (hogy apja nem sokkal korábban szökött el az országból) tulajdonképpen védelmére kel.¹⁷⁹ Viktor Emánuel ugyan az olaszok híres és vállalkozószellemű királya,¹⁸⁰ de ugyanakkor nagyravágyó is: *„Viktor Emánuel nemcsak a hercezségek, és a római legatiók birtokára vágyik, hanem mindenekfelett bizonyos jövődöbeli nagyság képzeletében intézi lépéseit.”*¹⁸¹

Megállapítható, hogy egyik lap sem foglalkozik olyan sokat a királlyal, mint az talán várható lenne. Mindkettő francia befolyásnak tulajdonítja az '50-es évek második felének politizálását, ám míg a Pesti Napló szerint ezután Cavour befolyása érvényesül a király fölött, addig a Politikai Újdonságok hallgat ezzel kapcsolatban. Mindkét lap részéről felfedezhető valamiféle rokonszenv Viktor Emánuel irányában, ám a Politikai Újdonságok most részletesebb jellemzést ad a Naplónál. A lapok szűkszavúsága talán abban keresendő, hogy tisztában voltak vele: Piemont alkotmányos királyság, ahol az uralkodónak csak korlátozott eszközei vannak az ország irányításában. A hírlapok továbbá felismerték, hogy Cavour tehetségesebb politikus a királynál, és hogy a valóságban ő irányította az országot. A Politikai Újdonságok inkább bulvárjellegénél fogva foglalkozott többet az uralkodóval, s nem véletlen az sem, hogy az '59-es hadmozdulatok idején cikksorozatban mutatta be a Piemonti dinasztiát és a Szárd Királyságot.

4.5. Anglia, Poroszország, Oroszország

A XIX. század második felében Európa politikáját az ún. pentarchia (Anglia, Ausztria, Franciaország, Oroszország és Poroszország) határozta meg. Ezen államok uralták a diplomáciát és oldották meg a kontinens konfliktusait, így állásfoglalásuk az olasz egységmozgalmak kérdésében is fontos volt. Vizsgáljuk meg, mit írt a két lap a háborúba be nem avatkozó hatalmakról: Angliáról, Poroszországról és Oroszországról!

Bár szigorúan véve mindhárom hatalom semleges maradt a háború folyamán, a harcok kezdete előtt ez még nem volt biztosra vehető. A Pesti Napló kétségbe vonja az egyes országok semlegességének helyességét, célszerűségét. Így például Anglia egyáltalán nem maradhat semleges, hiszen ha kitör a háború, lehet, hogy számolnia kell egy francia invázióval, míg, ha létrejön az egységes Olaszország, a földközi-tengeri pozíciói kerülhetnek veszélybe.¹⁸² A lap tisztában van azzal, hogy a Szent Szövetség felbomlott, és hogy Oroszországnak külpolitikai igényei vannak Dél-Kelet-Európában Ausztria ellenében. Ha nem is vesz részt az itáliai háborúban, valószínű, hogy kihasználja az adandó alkalmat, és keleten kezd hódításokba Ausztria kárára.¹⁸³ Ezzel tulajdonképpen szövetségesévé válna Franciaországnak és Piemontnak, amire a lap többször is utal.¹⁸⁴ A lap szerint Poroszország kezdetben lebecsüli az olasz kérdés súlyát,¹⁸⁵ később viszont Anglia álláspontjára helyezkedik, és semlegességet tanúsít egészen addig, amíg nem fenyegetik a Rajnát, és ameddig III. Napóleon nem akar nagybátyja nyomdokaiba lépni.¹⁸⁶ A rajnai határ miatti aggodalommal indokolható a porosz seregek felvonulása a solferinói csata után, mely a villafrancai fegyverszünet megkötésére ösztökélte a francia császárt.¹⁸⁷

Érdekes a három ország jellemzése, megítélése is a Pesti Naplóban. Angliát Európa döntőbírájának állítja be, akinek szavazata sorsdöntő az olasz kérdésben is.¹⁸⁸ 1860-tól már az olasz egység gyámolítójaként,¹⁸⁹ a népszuverenitás szorgalmazójaként tűnik fel.¹⁹⁰ Később a nép védelmezőjének állítja be az elnyomó kormányokkal szemben.¹⁹¹ A Napló megjegyzi, hogy Oroszországban az arisztokrácia irányítja a politikát.¹⁹² Rámutat, hogy az ország számára hatalmas kudarcot jelentett a krími háború, hiszen III. Napóleon szétrepesztette „*azon nymbust, mely az éjszaki koloszt környezé*”, sőt mi több, úgy meggyengítette, hogy „*nemcsak túlsúllyal nem, hanem úgy szólván még súllyal sem bírt Európában.*”¹⁹³ Tisztában van továbbá az Ausztriával megromlott viszonyról is: „*Oroszország és Ausztria közt a keleti kérdés még mindig áthághatatlan gátat képez.*”¹⁹⁴ Angliát és Oroszországot egyébként összekapcsolja a franciák gyarmati terjeszkedése fölött érzett aggodalom.¹⁹⁵ A lap Poroszországot tartja a német egység letéteményesének, többször Németországgént hivatkozik rá: „*mind Olaszországban van egy hatalom, mely az illető nemzetiségnek per excellence vívője, és mely körül az apróbb elemek csoportosulni töreksenek, mind itt mind ott átlátják, miszerint nemzetiségeknek legalább kifelé egységes képviseltetés kell, ha Európában tekintéllyel akar bírni. E központ Olaszthonban Piemont, Némethonban Poroszország.*”¹⁹⁶ Ennek oka Poroszország „*szabadelvű iránya*”, vagyis alkotmányos kormányzása lehet. Rávilágít, hogy Ausztria nemcsak az olaszoknak, de a poroszoknak is útjában áll.¹⁹⁷ Ezen álláspont közlése nemcsak politikai előrelátást, de nagy bátorságot is bizonyít a lap részéről 1859-ben!

A Politikai Újdonságok az erőviszonyok latolgatásakor megjegyzi, hogy Piemontnak egyedül nincs esélye Ausztriával szemben. Ha viszont szövetségben szállna szembe az osztrákokkal, azzal Anglia és Poroszország haragját is magára vonná.¹⁹⁸ A két ország tehát nem szimpatizál az olasz mozgalommal.¹⁹⁹ Később már Poroszország semlegességével számol.²⁰⁰ A lap furcsállja, hogy Anglia nem foglal olyan nyíltan állást III. Napóleonnal szemben, mint tette azt I. Napóleon idején. Ennek oka, hogy a császár sakkban tartja a szigetországot egy Egyesült Államokkal kötött szerződéssel.²⁰¹ A Politikai Újdonságok, akárcsak a Pesti Napló is, valószínűnek tartja, hogy Oroszország keleti terjeszkedésre fogja használni a kirobbanó háborút.²⁰² Az olasz ügybe azonban csak diplomáciailag (kongresszus javaslása, ultimátum, jegyzékváltások) avatkozik be.²⁰³ A konfliktus során egyedül Poroszország mozgósítja hadserege egy részét a Rajnánál, ám nem avatkozik bele a harcokba.²⁰⁴

A hetilap is tisztában van Oroszország és Ausztria ellentétével, és megjegyzi, hogy az előbbi örülne egy osztrák vereségnek: „*A legjobban értesült lapok egész bizonyossággal állítják, hogy Szentpétervárott kárörömmel látnák, ha Ausztria a jelen háború következtében kedvezőtlen békét kényteleníttetnék kötni.*”²⁰⁵ Ezzel magyarázható, hogy az orosz és a francia kormány között érdek-és nézetegység uralkodik.²⁰⁶ Angliát osztrák szemszögből jellemzi. Eszerint „*Anglia már-már olyan hatalom, hogy reá más nemzetek nem számíthatnak. Derby lord még legalább hideg barátja volna Ausztriának, azonban Palmerston titkos cselszövényei, mindenkit óvatosságra intenek.*”²⁰⁷ Ettől függetlenül még a legerősebb, legerélyesebb államnak tartja.²⁰⁸ A lap célzó Anglia fő külpolitikai sarokkövére, a kontinentális egyensúly elvére: a brit kormány nem avatkozik bele a háború utáni rendezésébe, mert Lombardia elvesztésének ellenére Ausztria nagyhatalom maradt, Piemont pedig nem erősödött meg annyira, hogy felvételt nyerhetne a nagyhatalmi koncertbe.²⁰⁹ A háború után már az olasz egység mellé álló szigetország elégedetlen a villafrancai szerződésekkel, többször hangoztatja, hogy támogatja a be nem avatkozás elvét Itáliára nézve,²¹⁰ valamint a közép-olasz államok forradalmait, és csatlakozását Piemonthoz.²¹¹ Rokonszenvvel tekint továbbá Garibaldi expedíciójára,²¹² sőt katonailag is támogatja azt a lap szerint, erről később lesz szó.

Összehasonlítva a két lapot, megállapítható, hogy Poroszország mozgósításáról, az Ausztria és Oroszország közötti viszony megromlásáról, és az utóbbi ország terjeszkedő hajlamairól megegyező véleményt vallanak. Anglia megítélése már más kérdés. A Pesti Napló tárgyilagosan jellemzi, döntőbírónak állítja be, és az olasz ügy elkötelezett híveként jellemzi Villafranca után. Nagy horderejű ténynek tartja, hogy az angol kormány a népszuverenitás mellett áll ki. A Politikai Újdonságok most is inkább osztrák szemszögből mutatja be a szigetországot, de súlyát az európai diplomáciában ő sem tagadja. Feltárja továbbá az olasz kérdés megítélésében beállt változást, és utal a kontinentális egyensúly elvére.

4.6. Az 1860-as év eseményei. A magyar emigráció megjelenése a lapokban²¹³

Garibaldi tettei nem csak olasz földön, hanem Magyarországon is éreztették hatásukat. A Garibaldi seregében harcoló magyarok abban reménykedtek, hogy a tábornok nem áll meg Nápolynál, hanem Velence ellen vezeti őket, ahonnan a háború könnyen átvihető a magyar hazába. Garibaldi is táplálta ezen reményeket, többször hitet tett a magyar ügy támogatása mellett. E bizalomra okot adó kijelentések Magyarországon is ismeretessé váltak, méghozzá éppen a sajtónak köszönhetően. A parasztok és a diákok Garibaldi, Türr István és Kossuth Lajos jövetelét várták.²¹⁴ Több vers, dal és röpirat született Garibaldi dicső tetteiről.²¹⁵

A Pesti Napló, az egységmozgalom többi olasz képviselőjéhez képest, meglepően sokat foglalkozik Garibaldi személyével. Az 1859-es évben ugyan csak néha említi,²¹⁶ de Villafranca és Zürich után főszereplővé válik. Garibaldi értelmezésében a III. Napóleon által félbehagyott munkát az olaszoknak kell befejezniük.²¹⁷ A lap szerint Garibaldi „*vakmerő és vállalkozó hadvezér egyszersmind értelmes politikus is,*”²¹⁸ „*az első hős.*”²¹⁹ Benne „*az olasz nemzet körültekintő és tetterős vezére talált.*”²²⁰ Motivációja nem a becsvágy, hanem „*a legtisztább, legőszintébb hazaszeretet.*”²²¹ Utóbbi több színtéren is megnyilvánul: egyrészt szülőföldje, Nizza iránti szeretetében,²²² másrészt az egységes Itália létrehozásáért tett erőfeszítéseiben. A lap szerint a diktátor²²³ egyik fő erénye, hogy a haza érdekében képes és hajlandó lemondani saját dicsőségéről, a feléje nyújtott babérkoszorúról,²²⁴ sőt még birtokaira is visszavonulna az egységes Itália érdekében.²²⁵ Később is igen pozitívan jellemzi őt, sőt Prométheuszhoz hasonlítja.²²⁶ Felveti a lehetőséget, hogy Viktor Emánuel kihasználja

Garibaldi önzetlenségét! A történeteket egy színdarabhoz hasonlítja: az előadás (a háború) végén a főszereplővel (Garibaldival) együtt a többi szereplő (az ezrek, katonák, felkelők) és a közönség (az olasz nép) is hazamegy, míg az igazgató (Viktor Emánuel) bezsebeli a hasznot (Lombardiát és Nápolyt).²²⁷ Garibaldi mégis a Viktor Emánuel vezette egységes Olaszország mellett foglalt állást, vagyis republikánus eszméi ellenére egy monarchista berendezkedés létrehozásában segédkezett.²²⁸ Személyes bizalma az uralkodó iránt megkérdőjelezhetetlen, hiszen így nyilatkozik Olaszország leendő királyáról: „A Gondviselés adott Olaszországnak egy Viktor Emánuelt.”²²⁹ A tábornok már 1859 őszén hangot ad elégedetlenségének a háború eredményét illetően, és Nápoly fellázítását tűzi ki célul.²³⁰ Elkötelezettségének elismeréséül választják meg az Olasz Nemzeti Egylet vezetőjének, melynek feladata, hogy megteremtse „Olaszország egységét a Savoyai ház alkotmányos kormánya alatt”.²³¹ A lap közli, hogy Garibaldival körülbelül ezren szálltak partra Szicíliában, de azt is megemlíti, hogy a nápolyi lapok angol segítségnek tulajdonítják a diktátor sikereit.²³² Nápoly elfoglalása után elnyeri az őt eddig bíráló francia sajtó rokonszenvét.²³³ A Pesti Napló szerint az olasz szabadság atyja egyenesen hazát alkotott,²³⁴ ráadásul elhozta „a legtisztább demokrácia győzelmét azon elv fölött, mely félszázadnál tovább egyedül határozó volt Európa sorsára nézve,”²³⁵ vagyis vereséget mért a konzervativizmusra.²³⁶ Bár a szicíliai expedíciót a szárd kormány és Viktor Emánuel hivatalosan helytelenítette, a lap szerint Garibaldi nem cselekedhetett Piemont egyetértése nélkül. Ez csak színjáték, hogy elkerüljék a kabinet kompromittálódását.²³⁷ Nápoly után Garibaldi Velence elfoglalását tűzi ki célul,²³⁸ ám ez a szárd kormány, különösen Cavour ellenkezésébe ütközik. A miniszterelnök ugyanis nem tartja időszerűnek a támadást, fejében még a diktátor törvényen kívül helyezése is felmerül.²³⁹ Ezen ellenállás hatására Garibaldi változtat tervén, és Róma elfoglalását helyezi előtérbe.²⁴⁰

A Pesti Napló utal Garibaldi hazánkkal kapcsolatos terveire, miszerint az olasz honi harcok megkezdéséhez fel kívánja használni a magyarországi helyzetet.²⁴¹ A lap arról is tud, hogy sokan vannak, akik arra számítottak, hogy „Garibaldi csapatai egy szép őszi napon ott fognak teremni az Adria keleti partján, sőt többet mondunk, még most is meg vagyunk győződve arról, miszerint a szándék létezett ...”²⁴²

Most nézzük meg miként vélekedett Garibaldiról a Politikai Újdonságok! A lap „forradalmi egyéniségnek,”²⁴³ a „nyílt forradalom képviselőjének”²⁴⁴ és „híres felkelő tábornoknak”-nak nevezi Garibaldit.²⁴⁵ Bár ő Viktor Emánuel hű embere,²⁴⁶ a király mintha mégis a kegyeit keresné.²⁴⁷ A Politikai Újdonságok is Olaszország szabadítójának állítja be Garibaldit.²⁴⁸ Az olasz nép bizalma a tábornokban már szinte „a mesével határos”.²⁴⁹ Az újság közli Alexander Dumas beszámolóját a milazzói csatáról, melyből az olvasó meggyőződhet Garibaldi személyes bátorságáról és szerény igényeiről.²⁵⁰ A tábornok sikerei kezdetben nagy csodálkozást váltottak ki a lapból.²⁵¹ 1860. május 10-i számában a Politikai Újdonságok is felhossa a lehetőséget, hogy a Szicília közelében állomásozó angol hajók valójában a tábornokot fedezik,²⁵² egy hét múlva már címdoldalon szerepelteti, hogy „Garibaldi angol ágyúk védelme alatt száll partra”.²⁵³ A hetilap közli egy angol levező megállapításait, mely pontos leírást tartalmaz a forradalmár külsejéről és emlékezőtehetségéről,²⁵⁴ továbbá leírja Garibaldi egyszerűségét, szerénységét.²⁵⁵ A Politikai Újdonságok ezen felül közli a diktátor és Cavour parlamenti vitáját Nizza és Savoya francia kézre kerüléséről, fényt derítve a két államférfi között kialakult ellentétre.²⁵⁶ Később arról tudósít, hogy az egységes Olaszország érdekében képesek az együttműködésre: mindketten egyetértenek Velence és Róma bekebelezésének szükségességében, illetve Róma fővárossá tételében.²⁵⁷ A lap már Cavour-Garibaldi koalícióról ír, mely nem támadással,

hanem cselszövésével igyekszik megvalósítani elképzeléseit.²⁵⁸ A szicíliai hadjáratot boncolgatva kijelenti, csakúgy, mint a Pesti Napló, hogy ez a vállalkozás nem jöhetett volna létre Piemont engedélye nélkül.²⁵⁹ A Politikai Újdonságok előtt sem maradnak rejtve Garibaldi további tervei Rómával és Velencével kapcsolatban: „*a mint megtörte a Bourbonok utolsó zászlóját, indul Rómába, hogy a Quirinal ormán kiálthassa ki az olasz királyságot*”.²⁶⁰

A Politikai Újdonságok is tudósít Garibaldi hazánkka kapcsolatos terveiről. A tábornok Velence elfoglalásához elengedhetetlennek tartja „*a magyarországi diversiót,*” méghozzá minél előbb, hiszen „*most kell a vasat verni, míg tüzes, mert (ismét Garibaldi véleménye szerint) ha a magyar országgyűlés összeül, szent lesz a béke, s vége lesz a forradalmi időszaknak*”.²⁶¹

Összességében megállapítható, hogy a Pesti Napló többet foglalkozik Garibaldi személyiségével, részletesebben jellemzi, és nagyobb hatást tulajdonít neki, míg a Politikai Újdonságok csak átvett megállapításokat közöl. A Pesti Napló továbbá egyértelműen szimpatizál a diktátorral, a Politikai Újdonságok viszont inkább tárgyilagos marad a kérdésben, csak egészen kis gesztusokat tesz a tábornok felé. Mindkét lap utal Nizza fontosságára Garibaldi életében, és a Cavourral időnként megromló viszonyra, valamint a szárd kormány szerepére az expedícióban. A tábornok Magyarországgal kapcsolatos tervei sem maradnak rejtve a sajtóorgánumok előtt.

Amint azt már a bevezetőben is írtuk, az 1859-es vereség rávilágított a Bach-rendszer gyengeségeire, és váltásra ösztönözte a bécsi politikusokat, sőt magát Ferenc Józsefet is. Ennek megfelelően az év augusztusában menesztette Bachot és Kempen bárót.²⁶² Emellett megemelte a Birodalmi Tanács létszámát, ahová így a nagytőkések is bebocsátást nyertek. Ám ez a reform még a legkonzervatívabb aulikusokat sem elégítette ki. Az elégedetlenség és a feszültség tapintható volt az országban. 1859. október 27-én Kazinczy Ferenc, a nagy nyelvújító születésnapján 18 városban tartottak megemlékezéseket, de sor került Berzsenyi Dániel-emléknapokra is. Ezen rendezvények alkalmasak voltak a magyar nyelv és a magyar kultúra melletti demonstrációra. 1860. március 15-ére megemlékezést hirdettek a pesti egyetemi hallgatók, a katonaság azonban közbeavatkozott, melynek eredményeképp Forinyák Géza életét vesztette.²⁶³ Temetése politikai tüntetéssé változott. Ugyanez történt áprilisban gróf Széchenyi István nagycenki temetésekor, melyet Széchenyi-emlékünnepek egész sora követett országszerte. Garibaldi sikerei és a magyar emigránsok fokozódó aktivitása újra cselekvésre ösztönözte az uralkodót. 1860. október 20-án kiadta az Októberi diplomát, melyet a birodalom alaptörvényének szánt. A Diploma közös ügynek tekintette, és a 100 fősre duzzadt Birodalmi Tanács hatáskörébe rendelte a költségvetést, a hadügyet, a kereskedelmi, a bank- és az adóügyeket. A belügy-, igazságügy-, oktatásügy- és kultuszminisztériumokat feloszlatták, és újra felállították a magyar kormány székeket. A Diplomát 1861 februárjában a Februári pátens módosította, pontosította. A magyar vezető politikusok számára, akár '48-as, akár '49-es alapon álltak, elfogadhatatlan volt mind a Diploma, mind a Pátens.²⁶⁴

Többben a külföldön tartózkodó magyar vezetőktől vagy Garibalditól vártak segítséget, így nem véletlen, hogy a lapokban az 1860-as évvel kapcsolódott össze a magyar emigráció kérdése. A korábbi példányokban egyébként csak egy helyen, a Politikai Újdonságok 1859. július 30-ai cikkében találunk említést magyar katonákról, amikor megjegyzi, hogy a solferinói csatában elfogott császáriak között „*magyart és tirolit vadász egy párt láttunk csak*”.²⁶⁵ Ez azért érdekes, mert volt magyar honvédek ezrei harcoltak a császári seregben az olasz háborúban.²⁶⁶ Valószínűleg erről tilos volt írni.

A szabadságharc bukása után egyes politikai és katonai vezetők külföldre,

nagyobbrészt Törökországba menekültek. Így tett többek között Kossuth Lajos is, akit a szultán egy évre Kütahyában internált. A magyar emigránsok száma körülbelül 1200 és 1500 közöttire tehető. Az elkövetkezendő években három nagy központ alakult ki: London, Párizs és New York. Az egykori kormányzóelnök Londonban telepedett le, felvette a kapcsolatot az ott működő Európai Központi Demokrata Bizottsággal és Mazzinival, majd körutazásra indult az Egyesült Államokba, hogy támogatást szerezzen a magyar szabadságharc újjáélesztéséhez. Ennek kudarca után az európai történések felé fordult. Az olasz egységmozgalom és III. Napóleon szövetsége a Szárd Királysággal új reménnyel kecsegtetett. A harcok kibontakozásával párhuzamosan megalakult az itáliai magyar légió (Perczel Mór, Vetter Antal, Ihász Dániel, Veress Sándor, Eberhardt Ignác stb.) és a Magyar Nemzeti Igazgatóság Kossuth Lajos, Teleki László és Klapka György vezetésével. Kossuth a szabadságharc újjáélesztésben, Magyarország függetlenségének kivívásában gondolkodott, de megfontoltan járt el. Csak abban az esetben ígérte az ország bevonását, ha a francia-szárd csapatok elérik a magyar határt. A villafrancai fegyverszünet viszont keresztülhúzta az emigráció vezetőinek számításait.²⁶⁷ Az Itáliában harcoló katonák azonban új remény felcsillanását vélték felfedezni Garibaldi tevékenységében, így tömegével álltak be seregébe. Mogyoródy Adolf őrnagy parancsnoksága alatt egy magyar légió is részt vett Nápoly felszabadításában, de a légión kívül is feltűntek magyarok a diktátor oldalán, gondoljunk csak Tüköry Lajosra, Türr Istvánra, Éber Nándorra vagy Dunyov Istvánra.²⁶⁸

A Pesti Napló az emigráns magyarokról először Garibaldi hadjárata kapcsán tesz említést 1860. október 2-án. Közli, hogy Türr István a diktátor seregében szolgál,²⁶⁹ majd hogy Mogyoródy parancsnoksága alatt egy magyar hadosztály is vele tart,²⁷⁰ és hogy a tábornok ismeretséget kötött Teleki Lászlóval.²⁷¹ De a Napló beszámol Kmetty tábornok Nápolyba készülődéséről,²⁷² az Éber-hadosztály felállításáról,²⁷³ továbbá Klapka és Viktor Emánuel gyakori megbeszéléseiről.²⁷⁴ A magyar forradalom újjáélesztésének tervéről egy külföldi újság cikkét idézi: „Kossuth, Klapka s az utolsó magyar forradalomból ismeretes több egyén utóbbi időben ismételve értekezetet tartottak Cavourral és a szárd táborkari tisztekkel [...] ezen alkalomnak az előidézni szándékozott forradalom terve tárgyalatott s szorosan megállapítottatott”.²⁷⁵ A lap szerint többen úgy vélik, hogy Türr missziójának célja a magyar forradalom lángra lobbantásával kapcsolatos.²⁷⁶ Ezt alátámaszthatja, hogy Türr 2000 magyar atillát rendelt Turinba, ahová Klapka György érkezését is várják.²⁷⁷ Utóbbi később a Magyar Légió parancsnokságát is átveszi,²⁷⁸ ahová több Marseille-ből érkezett magyar katona, köztük Szeredy ezredes, Lukács és Török őrnagyok, valamint Weindel mérnökkari kapitány is beáll.²⁷⁹ Türr elismertségére utal, hogy a szárd kormány őt bízta meg, hogy lebeszélje Garibaldit egy Velence elleni támadásról. A magyar tábornok hűsége a diktátor iránt azonban ennek ellenére sem lehet kétséges, hiszen nem vállalna el olyan küldetést, mely „nem férne össze Garibaldi hazafiságával és az olasz szabadság érdekeivel”.²⁸⁰ Az emigráció megítélése is igen kedvező: a lap kijelenti, hogy az emigránsok „befolyásosabb tagjai (Klapka, Kossuth, Pulszky) ellenzik az okatlan felkelést, s a különálló merényleteket”.²⁸¹ A Napló utal az emigránsok hazai népszerűségére, mikor leírja, hogy „A menekültek közül Klapka, Türr és Pulszky legtöbb kilátással bírnak, hogy a magyar országgyűlésre képviselőül választatnak”.²⁸² Emellett leszögezi, hogy az emigráció szerint „arra, hogy a magyarok Bécsbe képviselőket küldjenek, gondolni sem lehet”²⁸³, vagyis egyértelműen elutasítják az Októberi diplomát és a Birodalmi Tanácsot.

Térjünk át a Politikai Újdonságokra! Ebben is, csakúgy mint a Pesti Naplóban, Garibaldi működése nyomán bukkan fel az emigráció, legelőször Éber Nándornak, a Times levelezőjének személyében, már 1860. június 21-én.²⁸⁴ Később a lap megemlíti, hogy a

Garibaldi hadjáratában részt vevő Türr István megbetegedett.²⁸⁵ Beszámol továbbá a Tüköry fregatt²⁸⁶ hadmozdulatairól,²⁸⁷ és az Éber-dandár felállításáról is.²⁸⁸ A lap többször közli néhány emigráns levelét, beszámolóját.²⁸⁹ Az újság átveszi a francia Journal des Débats cikkét a voltturnói csatáról, mely kiemeli, hogy a magyarok igen bátran és vitézül harcoltak.²⁹⁰ Az emigráció nézeteiről az Októberi Diploma megítélése kapcsán kaphatunk képet: Szemere Bertalan kivételével mindenki (Horn, Klapka, Kossuth, Teleki) elutasítja a császári „engedményeket”.²⁹¹ A Politikai Újdonságok is tud a forradalom újjáélesztésére szőtt tervekről.²⁹² Megemlíti, hogy Klapka, Teleki és Kossuth folytonos összeköttetésben van Turinnal, és hogy több megbeszélést is folytattak Cavourral.²⁹³ A lap közli egy szárd fegyverszállítmány elfogását a Dunán, melyet a román fejedelemségekbe akartak eljuttatni. A fegyvereket pezsgős ládákba és kézmű-csomagokba rejtették.²⁹⁴ Ez újabb utalás lehet a felkelés kirobbantásának tervére, hiszen a csempészáru végleges célpontja valószínűleg Magyarország lehetett. A feltevést alátámasztja Viktor Emánuel és Kossuth kapcsolata Couzával, valamint Klapka Konstantinápolyba utazása. A fejedelemségek bevonásáról szóló terveket is közli a lap, igaz a Vaterlandot idézve.²⁹⁵ Találhatunk egy cikket Teleki László drezdai elfogásáról is.²⁹⁶ A hetilap is tud Türr megbízatásáról Garibaldival és Velencével kapcsolatban,²⁹⁷ ezen kívül közli, hogy a magyar légión toborzása 1861 folyamán is lassan, de halad Vetter tábornok atyai gondoskodása alatt.²⁹⁸

A Politikai Újdonságok rávilágít, hogy Garibaldi milyen nagyra értékeli a seregében harcoló magyarokat, és hogy a diktátor magáévá teszi ügyüket. Idézi az olasz forradalmár szavait, melyeket 1860. október 16-án a Türr-féle 15-dik hadosztályhoz intézett: *„Itt egy nem kevésbé hős és nemes nemzetet látunk képviselve. Minden egyes képviselője valódi hősnek nevezhető. Ügyünket ők életükkel és vérükkel védelmezték, hazánk irányukban legmélyebb hálára, sőt azon tartozásra van kötelezve, hogy ügyét egyszersmind a mi ügyünké is tegye.”*²⁹⁹ Vagyis már 1860 októberében felcsillantja a reményt az emigránsok számára. A lap később is megemlíti, hogy Garibaldi nagy szerepet szán Magyarországnak az elkövetkezendő hadjáratokban: *„Magyarország helyzete éppen jelen pillanatban nyújt, szerinte, legkedvezőbb kilátást a sikerre.”*³⁰⁰ A Politikai Újdonságok szerint a diktátor legkedvesebb szövetségesei a magyarok.³⁰¹

Különösen érdekes, ahogy a lap tudósít arról, hogy eközben Kossuth 30 millió értékű magyar kincstárjegyet nyomtat Angliában. A tény az osztrák nagykövet, Apponyi ellenkezését váltja ki, panaszát azonban nem orvosolják. A nagykövet ezért polgári perhez folyamodik, melyben felperesként magát Ferenc Józsefet nevezi meg.³⁰² A Politikai Újdonságok idézi az Opinion National cikkét, mely fényt derít az ügyre. Eszerint Toulmin Smith angol jogtudós rávilágít, hogy Ferenc József panaszának nincs jogalapja, hiszen magyar királyi mivoltát, és az ehhez kapcsolódó bankjegykiadási jogot jelöli meg a kereset indokaként. A cikk azonban rámutat, hogy Ferenc Józsefet még nem koronázták magyar királlyá, hiszen az Októberi diplomában pontosan ezen kívánalmának adott hangot. Kossuthot azért sem vádolhatják bankjegyhamisítással, mert Magyarországon csak az országgyűlés ruházhat fel bizonyos személyeket a bankjegykibocsátás jogával, ami Kossuth esetében kétszer is megtörtént *„először 48-ban midőn pénzügyminiszter volt, másodszor 49-ben, midőn mint országhormányzó működött, s e jogot máig sem vette tőle vissza az országgyűlés.”*³⁰³ Anglia tehát megvédte Kossuthot az osztrák császár ellenében, és a magyar újság mindezt leköszölte. A helyzet gyökeres változását bizonyítja, hogy egy évvel korábban hasonló cikk valószínűleg nem jelenhetett volna meg a magyarországi sajtóban.

A Politikai Újdonságok folyamatosan tudósít az 1860 végén és 1861 elején felmerülő dilemmáról a továbblépéssel kapcsolatban. Garibaldi többször is Velence és Róma

fegyveres elfoglalását nevezi meg fő célként, még hozzá minél hamarabb.³⁰⁴ Ehhez kész felhasználni a magyar emigrációt, illetve annak terveit a magyarországi forradalom újraélesztéséről. Több cikk foglalkozik a katonai készülétekkel, a lehetséges haditervvel és a vezetők tanácskozásaival. Ezzel szemben Cavour „békés eszméi” nyugalomra intenek.³⁰⁵ Bár a két tartomány csatlakozásának szükségszerűségéről a miniszterelnök is meg van győződve, nem tartja időszerűnek a fegyveres fellépést, hiszen a nemzetközi helyzet nem kedvez Piemontnak. A Politikai Újdonságok kiemelten foglalkozik az emigráció szervezkedéseivel, több külföldi újság cikkét is idézi ezen témában. A kezdeti lelkesedés Viktor Emánuel közelgő koronázásával azonban alábbhagy, a lap egyre több tudósítást von kétségbe, szinte lemond az új magyar forradalomról. Egy 1861. március 28-ai cikk végén a következő szkeptikus megjegyzést olvashatjuk: *„Talán már írtuk egyszer, hogy ha mind igaz volna, a mit a bécsi Vaterlandnak Turinból írnak, akkor már annak a nem tudom hány ezer önkénytesnek régen Pesten kellene lenni. Nem nagy hitelt érdemlenek az ilyen tudósítások.”*³⁰⁶

Megállapítható, hogy mindkét lap Garibaldi tevékenysége nyomán kezd el foglalkozni az emigránsokkal. Az időpontot egyébként a belpolitikai helyzet megváltozása is magyarázhatja, hiszen a Bach-rendszer összeomlásával³⁰⁷ a cenzúra is enyhülni látszott: *„Ezek a tények, miket most-hála Istennek- szabadon ki lehet mondani”* – írja a Pesti Napló 1859. szeptember 3-án. Egy új nemzeti fellángolásnak is tanúi vagyunk 1860 őszén. A legtöbbit Türrt, Klapkát, Kossuthot és Telekit emlegetik. A felálló Magyar Légioról, az Éberdandárról, a megbeszélésekről a királlyal és Cavourral, Türr missziójáról, valamint a megrendelt magyar atillákról mindkét újság beszámol. A magyar forradalom újjáélesztésének terve is olvasható bennük, ám annak konkrét megvalósításáról csak a Politikai Újdonságok ír. Utóbbi még a szárd fegyverszállítmányokról és Kossuth pénznyomtatásáról is közöl részleteket. A Pesti Napló részéről szimpátia fedezhető fel az emigráció iránt, míg a Politikai Újdonságok nem nyilvánít véleményt, ugyanakkor többet és részletesebben foglalkozik a témával, olykor a címlapon foglalkozik az emigráció viselt dolgaival. Talán ezzel jelzi, hogy titkon várja a forradalom újjáélesztését.

Összegzés

Dolgozatom során az olasz egységmozgalmak visszhangját vizsgáltam meg a Pesti Naplóban és a Politikai Újdonságokban. A fentebb írtak alapján kijelenthető, hogy a hírlapok igen nagy fontosságot tulajdonítottak az olasz eseményeknek. Az '50-es évek nagy részében a lapok csak néhány sort, esetleg fél oldalt szenteltek a témának, 1859-től viszont központi kérdéssé vált az olasz ügy. Egyre több vezércikk foglalkozott az itáliai helyzettel, a történések címlapra kerültek. Ez magyarázható azzal, hogy a kor Európájában másutt nem került sor hasonló horderejű eseményekre, de az is biztos, hogy a magyar sajtó azért foglalkozott ilyen kiemelten az üggyel, mert Lombardia és Velence is a Habsburg Birodalom része volt. Ráadásul az itáliai eseményektől lehetett várni a Bach-rendszer meggyengülését, és esetleg az elbukott szabadságharc folytatását is.

A két hírlap állásfoglalását nehéz meghatározni, ami magyarázható a korszak rendkívül szigorú cenzúrájával. Ennek megfelelően a véleménynyilvánítás nem történhetett nyíltan, csak bizonyos utalásokat tettek, amiket az értő olvasónak kellett felismernie. Ezen elvet követve vizsgáltam a két hírlapot.

Az általam vizsgált két lap közt sok különbséget találtam, de alapvetően elmondható, hogy szellemiségükben, politikai beállítottságukban nem állnak messze egymástól. Ezt bizonyítja az is, hogy a Politikai Újdonságok több alkalommal vesz át cikket a Pesti Naplótól.

A Pesti Napló a tárgyalt időszakban nem mutat változást ezen a téren. A cenzúra miatt nem értékeli a belpolitikai helyzetet, de a Bach-rendszer bukásától nyíltabban fogalmaz. A konzervativizmust elavultnak, az abszolutizmust elviselhetetlennek, az Októberi diplomát pedig elfogadhatatlannak tartja. A Magyarországon lezajló változások 48-as alapon találják. A Politikai Újdonságok, talán nem kis mértékben a cenzúrának köszönhetően, az Októberi diploma kiadásáig Ausztria „pártfogója”, gyakran az udvar kiszolgálója, ugyanakkor ez a lap is leközi azokat a külföldi cikkeket, amik negatív fényt vetnek az osztrák vezetésre. A Diploma után viszont nagyot vált, kemény kritikát fogalmaz meg a Bach-rendszerrel szemben, és '48-as alapra áll be.

A lapok (részben) eltérő beállítottságán túl stílusbeli különbségek is megfigyelhetők. A Pesti Napló általában több információval szolgál, bővebb jellemzést ad és mélyreható elemzéseket végez. Az 1859-es háború tárgyalásánál a nacionalizmusra hivatkozik, III. Napóleon politikáját elemmezve pedig utal a császár belső motivációira is. A Politikai Újdonságok sok információt közöl, de nem végez messzire vivő elemzéseket. Ez persze magyarázható azzal, hogy a Pesti Naplónak, napilap volta miatt, erre több lehetősége volt, de oka lehet a Politikai Újdonságok egyfajta bulvárjellege is.

Néhány esemény megítélése is különböző. A villafrancai fegyverszünet a Pesti Napló szerint csak a francia császár önös érdekeit szolgálta, míg a Politikai Újdonságok indokoltnak és jogosnak, sőt minden fél számára kedvezőnek tartja. Mindkét lapban felmerül a lehetőség, hogy a piemonti kormány bizonyos iratokat Párizsba küld átnézésre, ám a Pesti Napló ezt cáfolja. Másként látják III. Napóleon is. A napilap szerint uralkodása nem hasonlít I. Napóleonéhoz, sőt jobb annál, míg a Politikai Újdonságok szerint a francia császár politikája azonos nagybátyjáéval.

A Pesti Napló egyértelműen szimpatizál Garibaldival, de Viktor Emánuel és a magyar emigránsok is rokonszenvesek a számára. A közép-olasz államokban lejátszódó történéseket „szép forradalomnak”³⁰⁸ nevezi, a mozgalom Itália „áldott virányain”³⁰⁹ bontakozott ki, és egy dicsőséges eszmében testesült meg: „Csodálatos volt, hogy az olasz ügy, mely eddig csak az idegen befolyások versengéseire szolgált czégérül, egyszerre egy nagy eszme dicshívővel lépett a világ elébe.”³¹⁰ A lap továbbá nagyra tartja az alkotmányosságát '48 után is megőrző Piemontot. Ezekből, valamint a Napló liberális jellegéből és abszolutizmusellenességéből arra lehet következtetni, hogy a napilap valójában pártolta az olasz egységmozgalmakat.

A Politikai Újdonságok az Októberi diploma kiadásáig érezhetően osztrák szempontból mutatja be az olasz eseményeket, és azok résztvevőit. Később, annak ellenére, hogy belpolitikailag egyértelműen a '48-as alap mellett foglal állást, az itáliai események bemutatásakor sokkal inkább a tényekre szorítkozik, mint a Pesti Napló, ezért nehezebb következtetni külpolitikai állásfoglalására. A lap rokonszenvezik Viktor Emánuellel és talán Garibaldival is, de hiányzik az egyértelmű értékelés, ráadásul az időszak legvégén egyfajta elbizonytalanodás is megjelenik az emigráció tevékenységét illetően. A cikkeken beállt változás magyarázható őszinte politikai állásfoglalással, de azzal is, hogy a lap a közönség igényeit akarta kiszolgálni.

A kutatást több irányba is lehetne folytatni. Az első az időbeli kiterjesztés, vagyis egészen 1870-ig lehetne folytatni a vizsgálódást. De a mozgalom kezdeteit is fel lehetne tárni 1849-től vagy 1848-tól kezdve. Sőt, mivel már a karbonári mozgalom is az egység felé vezető út lépcsőfokának tekinthető, a kutatást a reformkori lapokkal lehetne kezdeni. De az időbeli kiterjesztés mellett a vizsgált hírlapok számát is lehetne növelni. A vizsgált időszakban tíz

hírlap működött Magyarországon, a '60-as években már több mint húsz. Ezek átvizsgálásával, különösen a kormányzathoz közelebb álló lapok, mint például a Magyar Hírlap vagy a Magyar Sajtó értékelésével minden bizonnyal egy átfogóbb képet kaphatunk az olasz egységmozgalmak visszhangjáról a magyar sajtóban.

IRODALOM

Forrásjegyzék

- Pesti Napló 1858. dec. 7–1861. márc. 23.
- Politikai Újdonságok 1858. dec. 23–1861. márc. 28.
- 1848. évi XVIII. törvénycikk:
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5286>
- BERZEVICZY Albert (1802): *Régi emlékek 1853-1870*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részv. Társ., Budapest;
- B. FIÁTH Ferencz (1878): *Életem és élményeim* II. kötet. Tettey Nándor és társa, Budapest;
- B. PODMANICZKY Frigyes (1888): *Naplótöredékek 1824-1887*. Harmadik kötet 1850-1871. Grill Károly császári és királyi udvari könyvkereskedése, Budapest;
- DEÁK Ágnes (szerk.) (2004): *Lónyay Menyhért naplója 1860-61*. Századvég Kiadó, Budapest;
- DEÁK Ferencz emlékezete II. *Levelek 1822-1875*. Budapest, Ráth Mór, 1890.;
- EÖTVÖS József levelei Szalay Lászlóhoz. Közzéteszi: Nizsalovszky Endre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.;
- JÓKAI Mór: *A történelmi tarokkparti*:
<http://www.intratext.com/IXT/HUN0252/PK.HTM>
- KÁSZONYI Dániel (1977): *Magyarhon négy korszaka*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest;
- PODMANICZKY Frigyes (1984): *Egy régi gavallér emlékei*. Válogatás naplótöredékekből 1824–1887. Helikon Könyvkiadó, Budapest.

Irodalomjegyzék

- ANTALL József – B. NAGY Eszter – BUZINKAY Géza – KATUS László – KOSÁRY Domonkos – MIKLÓSSY János – PÓK Attila – VÁRADY Géza (1985): *A magyar sajtó története II/1. 1848-1867*. Akadémiai Kiadó, Budapest;
- ANTALL József – B. NAGY Eszter – BUZINKAY Géza – KATUS László – KOSÁRY Domonkos – MIKLÓSSY János – PÓK Attila – VÁRADY Géza (1985): *Az abszolutizmus első szakaszának sajtója*:
<http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/326.html>
- BUZINKAY Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest;
- DEÁK Ágnes (2009): *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849-1867*. In: Magyarország története 15. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest;
- DIÓSZEGI István (1994): *A hatalmi politika másfél évszázada 1789-1939*. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest;
- FEHÉR Katalin: *A magyar sajtó 1849 és 1867 között*.

<http://www.drfeherkatalin.hu/upld/5.1.a.pdf>

- FERENCZY József (1887): *A magyar hírlapirodalom története 1780-1867*. II. kötet. Kiadja Laufer Vilmos. Budapest;
- FIELD, Ron: *Garibaldi*:
<http://books.google.hu/books?id=B9n0LEpy2yUC&pg=PT110&lpg=PT110&dq=veloce+%2B+t%C3%BC%C3%B6ry&source=bl&ots=wuPqJKRHxc&sig=X8BXkm5O2MYUV21Xh2oInhBvCzE&hl=en&sa=X&ei=fDUFUfqQFsbDtAbr5YGoCg&ved=0CDwQ6AEwAw>.
- HAHNER Péter (2011): *Risorgimento. Az egységes Olaszország létrejötte*. *Rubicon*, 22. évf. 3-4. sz.;
- HEARDER, Harry (1992): *Olaszország rövid története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest;
- KATONA Imre (2000): *Magyar népdalok*. Neumann Kht., Budapest.
<http://mek.oszk.hu/06200/06234/html/nepdalok0020300074.html>
- KISSINGER, Henry (1998): *Diplomácia*. Pámen-Grafo, Budapest;
- JÁSZAY Magda (1982): *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*. Gondolat, Budapest;
- KIS Aladár (1975): *Olaszország története 1748-1968*. Akadémiai Kiadó, Budapest;
- KOCSY Anikó: Az enciklopédikus lapok kialakulásának sajátos körülményei Magyarországon a XIX. század közepén:
<http://ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0201/kocsy.html>
- LIPTÁK Dorottya (2002): *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs–Budapest–Prága*. In: A múlt ösvényén. L'Harmattan, Budapest;
- *Magyar Nagylexikon 6. kötet Csen-Ec*. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2002.;
- *Magyar Nagylexikon 14. kötet Nyl-Pom*. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2002.;
- MISKOLCZY Ambrus (1992): A forradalmak és a reformok kora 1821-1866. In: *Encyclopedia Transylvanica*. Trócsányi Zsolt – Miskolczy Ambrus: A fanariótáktól a Hohenzollernekig. ELTE, Budapest;
- NYULÁSZINÉ STRAUB Éva (1998): *Bevezető*. In: A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849-1866. Magyar Országos Levéltár, Budapest;
- PRICE, Roger (1994): *Franciaország története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest;
- SZINNYEI József (1981): *Magyar írók életét és munkái. 6. köt.* Hornyánszky Viktor. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnnyomat-sorozata. Budapest, 1899.;
- *Új Magyar Lexikon 4. K-Me*. Kilencedik, változatlan lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.;
- *Új Magyar Lexikon 5. Mf-R*. Kilencedik, változatlan lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.;
- *Új Magyar Lexikon 6. S-Z*. Kilencedik, változatlan lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.;
- *Európa és Amerika a 19. században*. In: Világtörténelmi enciklopédia 13. Kossuth Kiadó, Budapest, 2007.

JEGYZETEK

- ¹ Pesti Napló, 1859. ápr. 4.
- ² DIÓSZEGI István (1994): *A hatalmi politikai másfél évszázada 1789-1939*. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 59.
- ³ JÁSZAY Magda (1982): *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*. Gondolat, Budapest, 350-360.
- ⁴ HAHNER Péter (2011): Risorgimento. Az egységes Olaszország létrejötte. *Rubicon*, 22. évf. 3-4. szám. 70-73.
- ⁵ Viktor Emánuel és III. Napóleon 1859-es trónbeszédében merül fel először komolyan az olasz kérdés, amit a Pesti Napló közöl. Pesti Napló, 1859. jan. 1. Ugyanez a Politikai Újdonságokban 1859. jan. 13. 13.
- ⁶ Pesti Napló, 1861. márc. 23.; Politikai Újdonságok, 1861. márc. 28. 201-202.
- ⁷ „Mi magyarok a szabadságharc leverése után előbb valami európai beavatkozásra, azután valami Ausztriát szorult helyzetbe sodró európai bonyodalomra [...] alapítottuk reményeinket. [...] Az abszolutizmus idézte elő azt a, más viszonyok között megfoghatatlannak, sőt rettentőnek látszó állapotot, hogy egy monarchia népének nagy része áhítozza a monarchiának kívülről való megtámadását, s mikor az megtörtént, óhajtja és reméli a monarchia-vereségét.” In: BERZEVICZY Albert (1902): *Régi emlékek 1853-1870*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részv. Társ., Budapest, 114.
- ⁸ „A magentai s solferinói vereségnek jobban örültek Pesten s kevés kivétellel talán egész Magyarországon, mint maga Napóleon!” In: B. FIÁTH Ferencz (1878): *Életem és élményeim II. köt.* Tettey Nándor és társa, Budapest, 198.
- ⁹ „E szerencsétlen eredményű hadjárat következtében Magyarországot lázas izgatottság fogta el [...] Az egy idegen légió vezetése mellett a dunántúli részre tervezett diversio híre most már valószínűnek ígérkezett, az elégedetlenek egész zöme felkelésről, forradalomról, felszabadításról álmodozott, mindegyikünk úgy rendezte be ügyeit, hogy kész legyen lóra ülni, amint megszólal a csatára hívó trombita harsogása.” In: PODMANICZKY Frigyes (1984): *Egy régi gavallér emlékei. Válogatás naplótöredékekből 1824-1887*. Helikon Könyvkiadó, Budapest, 340.
- ¹⁰ Politikai Újdonságok, 1859. szept. 22. 518.; 1860. jan. 5. 3-4.
- ¹¹ „Garibaldi déli Olaszországban elért sikerei nagy támaszt nyújtottak a mi mozgalmunknak, minek következtében a megyék úgy szólnak kivétel nélkül az októberi diploma ellen s a 48-as alkotmány mellett léptek fel.” In: B. PODMANICZKY Frigyes (1888): *Naplótöredékek 1824-1887*. Harmadik kötet 1850-1871. Grill Károly, Budapest, 106.
- ¹² „A villafrancai béke után Emil felment Bécsbe önként, és megpendíté a Császárnál, hogy ha valaha, most van ideje gondolkodni arról, miképpen lehetne, Magyarország törvényes jogainak visszaadása mellett, az egész monarchiát a constitutionalismus terére véve, a megingatott államot régi tekintélyére emelni.” In: DEÁK Ágnes (szerk.) (2004): *Lónyay Menyhért naplója 1860-61*. Századvég Kiadó, Budapest, 37.
- ¹³ DEÁK Ágnes (2009): *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849-1867*. In: ROMSICS Ignác (főszerk.): *Magyarország története 15. kötet*. Kossuth Kiadó, Budapest, 93.
- ¹⁴ LIPTÁK Dorottya (2002): *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága*. In: A múlt ösvényén. L'Harmattan, Budapest, 31. Ez a lapokban is nyomon követhető: „... innen következett, hogy jelen vasutas és távírdás világunkban néhány nap alatt, egész Európát a legizgatottabb hírek zavarák fel”. In: Politikai Újdonságok, 1859. jan. 13. 13-14.
- ¹⁵ „Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre, s a sajtószabadság visszaállítván, ennek biztosítékául ideiglenesen rendeltetnek: 1. § Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közzéteheti, és szabadon terjesztheti. 2. § Sajtóúton közzététel alatt értetik: minden olyan közzététel, melyly vagy szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, könyomda s metszés által eszközöltetik, és a melyek közzététele, a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött.” In: 1848. évi XVIII. törvénycikk. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5286>
- ¹⁶ BUZINKAY Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest, 33-36.
- ¹⁷ Az abszolutizmus első időszakának sajtója: <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/326.html>
- ¹⁸ JÓKAI Mór: A történelmi tarokkparti: <http://www.intratext.com/IXT/HUN0252/PK.HTM>
- ¹⁹ ANTALL József – B. NAGY Eszter – BUZINKAY Géza – KATUS László – KOSÁRY Domonkos – MIKLÓSSY János – PÓK Attila – VÁRADY Géza (1985): *A magyar sajtó története II/1. 1848-1867*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 375-376. A legnagyobb felháborodást azonban nem a sajtótörvény, hanem egy 1857-es császári rendelet keltette, mely bélyegadót vezetett be a kaucióköteles lapok számára. Ez

- lapszámonként 1 krajcárt jelentett, mely jelentősen megemelte az előállítási költségeket. In: FEHÉR Katalin: A magyar sajtó 1849 és 1867 között: <http://www.drfeherkatalin.hu/upld/5.1.a.pdf>)
- ²⁰ Politikai Újdonságok, 1859. aug. 25. 456.
- ²¹ Problémaként jelentkezett az olvasótábor szűkülése is: a társadalom egy része érdektelenségből, másik része anyagi okok miatt mondott le előfizetéséről. Az újságok hasábjain nem harcoltak reformokért, az ország nem égett forradalmi lázban, így a hírlapok csak a művelt és a közérdekű dolgok iránt érdeklődő emberek tájékozódási igényére számíhattak. Kemény Zsigmond ezt így jellemezte: „...a vagyonosabb embernek van bizonyos eszméje, hogy mennyit illik neki magyar nyomtatványokra adózni, e rátát évenként kifizeti, s azontúl semmi gondja semmire. Így történik, hogy feles számú vásárló mellett kevés az olvasó...” In: FEHÉR Katalin: A magyar sajtó 1849 és 1867 között: <http://www.drfeherkatalin.hu/upld/5.1.a.pdf> Ezzel együtt az olvasókörösség összetétele is változáson ment keresztül. A legtöbb újság még mindig a vidéki nemességet tartotta olvasótáborára fő összetevőjének, elsősorban forradalmi múltja, másodsorban mezőgazdaságuk korszerűsítéséhez elengedhetetlen tájékozódási kényszere miatt. Ám a '40-es évek hatásaként a „nép” is részesülni akart a kultúrából. Megjelentek a nép széles rétegeihez szóló lapok, mint a Nép Barátja vagy a Falusi Esték. In: BUZINKAY Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest, 43-44.
- ²² Egyéb nem politikai lapok voltak a Pesti Hölgydivatlap, Lovászat és Vadászat Köréből, Gazdasági Lapok, Törvénykezési Lapok, Falusi Gazda, Orvosi Hetilap, Új Magyar Múzeum, Budapesti Szemle, Szépirodalmi Lapok, Szépirodalmi Közöny, stb. In: BUZINKAY Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest, 54-57.
- ²³ KÁSZONYI Dániel (1977): *Magyarhon négy korszaka*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 429.
- ²⁴ KOCSEY Anikó: Az enciklopédikus lapok kialakulásának sajátos körülményei Magyarországon a XIX. század közepén: <http://ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0201/kocsy.html>
- ²⁵ „A táviró minden nap új hírt hozott.” Politikai Újdonságok, 1859. márc. 10. 113. „Bízvást elmondhatjuk, hogy e napokban az olvasó közönség csaknem kizárólag a táviró tudósításokból meríté politikai híreit. A rendes vasúti vonatokkal érkező részletes közlemények jobbra elavult, sőt megcáfolt híreket tartalmaznak.” Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 28. 197.
- ²⁶ „Mi kiknek foglalkozása úgy hozza magával, hogy kénytelenek vagyunk naponként egy egész halmaz bel- és külföldi lapot végig olvasni ...” Politikai Újdonságok, 1859. nov. 10. 631. „Olvasgatván e hét folytán is a naponként kétszer érkező bel- és külföldi lapokat ...” Politikai Újdonságok, 1860. márc. 15. 161.
- ²⁷ A Pesti Napló és a Politikai Újdonságok az alábbi lapokra hivatkoznak leggyakrabban: Advertiser, Allgemeine Zeitung, Armonia, Chronicle, Constitutionel, Corresp. Ital., Corriere di Genova, Curriere des Alps, Curriere du Dimanche, Daily News, Diritto, Donau Ztg., Eco d'Italia, Gattolilo, Gazzetta di Milano, Gazzetta di Torino, Gazette di Parma, Gazette di Piemontesse, Giornale di Roma, Globe, Independance, Independance belge, Invalide, Journal de Débates, Kölner Zeitung, Kreuzzeitung, La Presse, Moniteur, Monitore Toscano, Morning Post, Nationale Zeitung, Nazionale, Neueste Nachrichten, Nord, Observer, Opinione, Ostdeusch. Post, Österreichischer Correspondence, Patrie, Pays, Persevoranza, Preussische. Zeitung., Publiciat, Siécle, Tempo, Times, Unione, Vaterland, Volksfreier, Wanderer, Wes. Ztg., Wiener Zeitung, Züricher Intelligenzblatt.
- ²⁸ „...egy más félhivatalos lap a Patrie” – fogalmaz a Pesti Napló 1859. febr. 10-én.
- ²⁹ „Egyik lap azt mondja” Pesti Napló, 1859. ápr. 1.; „A külföldi lapoknak feltűnt...” Pesti Napló, 1859. febr. 10.; „Egy rendesen, jól értesült belga lap szerint” Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 14. 173.
- ³⁰ Ilyen volt például Cavour memoranduma: Pesti Napló 1859. ápr. 12.; vö. Politikai Újdonságok 1859. ápr. 14. 163-164.
- ³¹ Pesti Napló, 1859. jún. 8.
- ³² Pesti Napló, 1859. jún. 28.
- ³³ DEÁK Ferencz emlékezete II. Levelek 1822-1875. Budapest, Ráth Mór, 1890. 247.
- ³⁴ BUZINKAY Géza (1993): *Kis magyar sajtótörténet*. Haza és Haladás Alapítvány, Budapest, 55.
- ³⁵ „A mai Naplóban van a megyékről írt második cikkem” In: DEÁK Ágnes (szerk.) (2004): *Lónyay Menyhért naplója 1860-61*. Századvég Kiadó, Budapest, 2004. 27.
- ³⁶ Politikai Újdonságok, 1859. máj. 5. 212.
- ³⁷ Az abszolutizmus első szakaszának sajtója: <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/338.html>
- ³⁸ Ezt támasztják alá Deák levelei Kemény Zsigmondnak. DEÁK Ferencz emlékezete II. Levelek 1822-1875. Budapest, Ráth Mór, 1890. 189.
- ³⁹ ANTALL József – B. NAGY Eszter – BUZINKAY Géza – KATUS László – KOSÁRY Domonkos – MIKLÓSSY János – PÓK Attila – VÁRADY Géza (1985): *A magyar sajtó története II/1. 1848-1867*. Akadémiai

-
- Kiadó, Budapest, 376.
- ⁴⁰ *Új Magyar Lexikon* 5. köt. Mf-R. Kilencedik Változatlan Lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 416.
- ⁴¹ Tekintettel arra, hogy a Pesti Napló nem oldalszámozva jelent meg, és napilapként egy-egy szám terjedelme is rövid, valamint hogy kizárólag az említett rovatokban foglalkozott a dolgozatban tárgyalt eseményekkel, a lap esetében hivatkozásként csak az adott szám megjelenési dátumát tüntetjük fel.
- ⁴² Királyi Pál 1818-ban született Szepetneken. Tanulmányait Nagykanizsán végezte, majd belépett a kegyes tanítórendbe. Az 1840-es években Pestre költözött, jogi tanulmányokat végzett és részt vett az 1843/44-es országgyűlésen. Különböző hírlapoknál dolgozott újságíróként, majd szerkesztőként. A szabadságharcban tevékeny szerepet vállalt, őrnagyi rangra tett szert. Ő volt a hadügyminisztérium katonai osztályának második főnöke egészen Világosig. A fegyverletétel után besorozták a Hess gyalogságba. Cattaroban szolgált egészen 1856-ig. Hazatérve a Pesti Napló szerkesztője lett (1858–60), ám *A magyar primás aranymiséje* című vezércikke miatt perbe fogták, így kénytelen volt átadni hivatalát Kemény Zsigmondnak. A '60-as években a Deák Párt híve, a kiegyezés után képviselő, később a Mérsékelt Ellenzék elnöke. 1892-ben hunyt el Budapesten. Ld. SZINNYEI József (1899): *Magyar írók élete és munkái*. 6. köt. Hornyánszky Viktor. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnyomat-sorozata. Budapest, 240-243.
- ⁴³ Báró Kemény Zsigmond 1814-ben született Alvincon egy elszegényedett erdélyi nemesi családban. Kezdetben hírlapíróként tevékenykedett, majd 1839-től orvosi, irodalmi és természettudományi tanulmányokat folytatott Bécsben. 1841 és 1843 között az Erdélyi Híradó című lapot szerkesztette, majd Pesten telepedett le. Kezdetben Széchenyi híve volt, később a centralistákhoz közeledett. A '40-es években kezdte meg szépírói pályafutását: Izabella királyné, 1841; Élet és Ábránd, 1844; Gyulai Pál, 1847. 1848-ban képviselő, 1849-ben pedig a Szemere-kormány belügyminiszteri tanácsosa. Bár követte Kossuthot Debrecenbe, majd Aradra is, végig a kiegyezés, a Békepárt híve volt. Világos után vizsgálatot indítottak ellene, de 1851-ben felmentették. Ekkoriban születtek röpiratai (Forradalom után, 1850; Még egy szó a forradalom után, 1851), valamint történeti tanulmányai (A két Wesselényi, 1851; Gróf Széchenyi István, 1851). Ezekben Kossuthot és a radikálisokat okolta a forradalom kiobbantásáért, eltúlozva Széchenyi reálpolitikusi érdemeit. A Bach-korszakban előbb a passzív ellenállást választotta, majd 1855-ben elvállalta a Pesti Napló szerkesztői állását. Cikkeiben az irodalmi és a társadalmi élet kölcsönhatásait vizsgálta. Ezt a tisztelet 1869. december 1-jéig töltötte be. Szerkesztősége alatt a Pesti Napló a Deák Párt szócsövénév vált. A kiegyezést követően azonban elméje elborult és visszavonult erdélyi birtokaira. Itt is halt meg 1875-ben. Ld. *Új Magyar Lexikon* 4. köt. K-Me, Kilencedik, változatlan lenyomat, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 84.
- ⁴⁴ ANTALL József – B. NAGY Eszter – BUZINKAY Géza – KATUS László – KOSÁRY Domonkos – MIKLÓSSY János – PÓK Attila – VÁRADY Géza (1985): *A magyar sajtó története II/1. 1848-1867*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 375-376.
- ⁴⁵ „A cikl melyért a Napló lefoglaltatott az Esztergomi ünnepélyt illeti és semmit sem foglal magában mi e szigort igazolná, mint arról magad is meggyőzheted magad, miután ugyan ezen cikkely szóról szóra lefordítva a Wandererben jelent meg, anélkül hogy ott valakinél csak különös figyelmet gerjesztett volna.” In: Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz. Közzéteszi: NIZSALOVSKY Endre (1967). Akadémiai Kiadó, Budapest, 235.
- ⁴⁶ „egy rendőrségi hivatalnok jelent meg a szerkesztői irodákba azon szíves figyelmeztetéssel, miszerint egyenlőre nem kívánatos, hogy a veronai ostromállapotról bővebb említést vagy elmélkedést tétessék.” Pesti Napló, 1860. jan. 26.
- ⁴⁷ Pesti Napló, 1859. ápr. 12.
- ⁴⁸ Pesti Napló, 1859. febr. 9-10-11.
- ⁴⁹ Pesti Napló, 1860. márc. 4.
- ⁵⁰ Pesti Napló, 1861. jan. 16.
- ⁵¹ A Bourbonok nagyravágyók, elnyomják az értelmiséget illetve „ezen egész serege az ingyenélőknek, kik mótelyt képeztek az állam testén”. Pesti Napló, 1860. nov. 23. Másutt: „a Bourbonok fazekaiiban-legálabbis midőn a nép számára „főztek” – nem is hús, hanem csupa csont vala!” Pesti Napló, 1860. nov. 27.
- ⁵² Pesti Napló, 1860. okt. 20.
- ⁵³ Pesti Napló, 1860. nov. 17.
- ⁵⁴ Pesti Napló, 1860. nov. 6.
- ⁵⁵ Pesti Napló, 1861. jan. 16.

- ⁵⁶ „[...] az alkotmányos úton hozott 1847/8-ki sajtótörvényt kívántuk [...] azt mondtuk, hogy csak azon törvényt ismerhetjük el érvényesnek, mely országgyűlés útján hozatván, a koronás király által szentesítettett. Ilyen pedig az 1847/8-ki sajtótörvény.” Pesti Napló, 1860. nov. 6.
- ⁵⁷ Pesti Napló, 1860. okt. 12.
- ⁵⁸ Pesti Napló, 1860. jan. 6.
- ⁵⁹ Pesti Napló, 1860. nov. 23.
- ⁶⁰ Új Magyar Lexikon 6. köt. S-Z, Kilencedik, változatlan lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1862. 617.
- ⁶¹ FERENCZY József (1887): A magyar hírlapirodalom története 1780-1867. II. kötet. Kiadja Lauffer Vilmos, Budapest, 501.
- ⁶² A Politikai Újdonságok lapszámozása az adott év január elsejével kezdődik, és az év végéig tart. A dolgozatban hivatkozásként a számok dátuma mellett ezt az oldalszámot is megadjuk.
- ⁶³ Politikai Újdonságok, 1860. nov. 22. 733-734.
- ⁶⁴ Politikai Újdonságok, 1860. nov. 29. 749-750.
- ⁶⁵ Politikai Újdonságok, 1859. aug. 4. 405.
- ⁶⁶ Politikai Újdonságok 1860. aug. 30. Másutt: „az 1815-diki áldástalan és népelnyomó időszakból” 1861. jan. 17. 33.
- ⁶⁷ Politikai Újdonságok, 1861. jan. 17. 34.
- ⁶⁸ Kis Aladár (1975): *Olaszország története 1748-1968*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 77-85.
- ⁶⁹ Pesti Napló, 1859. jan. 12.
- ⁷⁰ „Malesbury lord tehát igen rosszul fejezte ki magát, midőn azt állítá, hogy Piemont megígérte, miszerint Ausztriát nem támadja meg; ő éppen ellenkezőleg, tulajdonképpen azt tudatta, miszerint igenis meg fogja támadni, mihelyt kedve van rá, s az előkészületek be lesznek fejezve. Ürügyben a fentebbiek szerint soha nem lehet hiány.” Pesti Napló, 1859. ápr. 2.
- ⁷¹ Pesti Napló, 1859. márc. 29.
- ⁷² Pesti Napló, 1859. ápr. 2.
- ⁷³ Pesti Napló, 1859. jan. 8.
- ⁷⁴ „A vélemények és kívánatok ily szétágazása, vagy helyesebben ellenkezése mellett, nagyon vérmes véralkatú lehet az, a ki békés kiegyenlítés lehetőségében hisz. Mi, fájdalom, nem dicsekedhetünk ily szerencsés temperamentummal!” Pesti Napló, 1859. ápr. 2; Másutt: „Minek a mostani bizonytalan állapotot ismét hónapokra kinyújtani, miután száz szónak is egy a vége s ezen egy- háború?!” Pesti Napló, 1859. márc. 29.
- ⁷⁵ „[...] az újabb kor egyik legfontosabb háborújának küszöbén állunk, és hogy az 1859-ki év a történelem egyik igen nevezetes korszakának kezdetét fogja képezni” Pesti Napló, 1859. ápr. 24.
- ⁷⁶ Pesti Napló, 1859. márc. 29.
- ⁷⁷ Pesti Napló, 1859. ápr. 12.
- ⁷⁸ Politikai Újdonságok, 1859. jan. 20. 26.
- ⁷⁹ „Turinban alig várják a pillanatot, hogy Ausztriával ismét összetűzhessenek.” Politikai Újdonságok, 1859. jan. 20. 27.; „Szárdínia, mely ez alkalommal a nyugalom megháborítása miatt első sorban felelős [...] mintha a háború, mellyel eddig csak fenyegetőztek, most már kicsinált és elhatározott dolog volna.” Politikai Újdonságok, 1859. jan. 27. 37.
- ⁸⁰ „Ausztria politikáját, ellenségei sem mondják támadó jelleműnek.” Politikai Újdonságok 1859. jan. 20. 28. old.
- ⁸¹ „A király elszántsággal várja az isteni gondviselés határozatát: oly kitétel, melly a diplomatikai bevett szokásnál fogva, viharos események közeledtével szokott használatba vétetni, habár ezúttal a király helyesebben fejezte volna ki magát, ha az isteni gondviselés helyett, a párisi kabinet mindig rejtélyes határozatát hozta volna emlékezetbe.” Politikai Újdonságok. 1859. jan. 20. 27.
- ⁸² „Turini tudósítások szerint Cavour gróf külügyminiszter egyre-másra már rá is veté szemeit, miből hadüzeneti okot lehetne kikerekíteni...” Politikai Újdonságok, 1859. febr. 3. 49.
- ⁸³ „Arról van tehát szó: mint lehetne valami mesteri fogással odavinni a dolgot, hogy Ausztria türelmét veszítve, vagy érdekeit védelmezni akarva, mintegy kénytelenítették, kedve ellen is először rántani kardot.” Politikai Újdonságok, 1859. márc. 24. 137.
- ⁸⁴ „A piemonti hadsereg valósággal kihívó, hogy ne mondjuk sértő állást vett fel. Az ország keleti határa egészen meg van rakva katonasággal.” Politikai Újdonságok, 1859. márc. 10. 116.
- ⁸⁵ Politikai Újdonságok, 1859. márc. 17. 126.
- ⁸⁶ Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 7. 162.
- ⁸⁷ „[...] az ausztriaiakat Olaszországban egyenesen páriának nevezi, kiknek még a színházban s a kávéházakban sincs helyök [...] Valóban ez már igen sok [...] Ausztria e harmadrendű államtól már

- is többet szenvedett el, mint a mennyi elviselhető.” Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 14. 174.
- ⁸⁸ „[Az elkövetkezendő események a] világtörténet legnevezetesebb korszakát fogják képezni”. Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 28. 197.
- ⁸⁹ Pesti Napló, 1859. jún. 10.
- ⁹⁰ Pesti Napló, 1859. júl. 3.
- ⁹¹ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 9. 277-278., ill. Politikai Újdonságok, 1859. jún. 16. 293-294.
- ⁹² Politikai Újdonságok, 1859. jún. 30. 326.
- ⁹³ Politikai Újdonságok, 1859. júl. 7. 344. A lap nem evezi meg a francia forrást.
- ⁹⁴ Pesti Napló, 1859. júl. 12.
- ⁹⁵ Pesti Napló, 1859. júl. 12.
- ⁹⁶ Pesti Napló, 1859. júl. 14.
- ⁹⁷ Pesti Napló, 1859. júl. 26.
- ⁹⁸ Pesti Napló, 1859. nov. 22.
- ⁹⁹ Pesti Napló, 1859. aug. 28.
- ¹⁰⁰ Pesti Napló, 1860. jan. 21.
- ¹⁰¹ Pesti Napló, 1859. dec. 25. A szakadás nem bizonyult véglegesnek, a Napló 1859. december 31-i száma már a két államférfi szívélyes találkozásáról ír.
- ¹⁰² Politikai Újdonságok, 1859. okt. 13. 565.
- ¹⁰³ Politikai Újdonságok, 1859. szept. 15. 504-505.
- ¹⁰⁴ Politikai Újdonságok, 1859. júl. 14. 357-360.
- ¹⁰⁵ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 23. 310.
- ¹⁰⁶ Politikai Újdonságok, 1859. szept. 15. 504-505.
- ¹⁰⁷ Politikai Újdonságok 1859. júl. 21. 374.
- ¹⁰⁸ Politikai Újdonságok, 1860. jan. 19. 33-34.
- ¹⁰⁹ Politikai Újdonságok, 1860. jan. 19. 33-34.
- ¹¹⁰ Politikai Újdonságok, 1859. okt. 13. 565.
- ¹¹¹ Politikai Újdonságok, 1859. okt. 20. 581.
- ¹¹² Bonaparte Lajos, a nagy Napóleon unokaöccse, Waterloo után Svájcban nevelkedett. Kétszer is kísérletet tett Lajos Fülöp uralmának megdöntésére, de a hatalmat csak 1848-ban tudta megszerezni, mikor is a Második Köztársaság elnöke lett. Ezt követte az 1851. december 2-i államcsíny, majd az 1852-es császárrá választás. III. Napóleon fellendítette Franciaország gazdasági és pénzügyi életét, mely lehetővé tette a szerteágazó külpolitikát. In: PRICE, Roger (1994): *Franciaország története*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 176-180.
- A francia császár a világ szinte minden konfliktusába beavatkozott Mexikótól Kínáig, így természetesen az olasz ügyekbe is. *Európa és Amerika a 19. században*. In: Világtörténelmi Enciklopédia 13. Kossuth Kiadó, Budapest. 2007. 78-79.
- A krími háborúban való részvételért III. Napóleon szövetséget és segítséget ígért Piemontnak egy osztrák támadás esetére. Kissinger szavaival élve ez tisztán machiavellista lépés volt, hiszen a császár a segítségért cserébe Savoyát és Nizzát követelte. In: KISSINGER, Henry (1998): *Diplomácia*. Pámen-Grafo, Budapest, 102.
- Ám a kitörő francia-szárd – osztrák háborúban a szövetségesek győzelmet arattak, a császár, megrettenve a Rajna mentén felsorakozó porosz csapatoktól, fegyverszünetet kötött Villafrancában. (Pesti Napló, 1859. júl. 12.; Pesti Napló 1859. júl. 14.)
- Az ezt követő zürichi béketárgyalások Velencét osztrák kézen hagyták, míg Lombardiát Piemonthez csatolták. A továbbiakban III. Napóleon már nem avatkozott bele fegyveresen az egyesítésbe (kivéve 1867-ben, amikor francia katonák védték meg Rómát Garibalditól), de mint az európai diplomácia meghatározó hatalma, állásfoglalásával továbbra is alapvetően befolyásolta az olasz eseményeket. (Pesti Napló 1860. okt. 10.)
- ¹¹³ Pesti Napló, 1859. jan. 8.
- ¹¹⁴ „Éppen ezért, minden tartózkodás nélkül azok nézete mellé sem állhatunk, kik a trónbeszédet, mielőtt azt Viktor Emánuel király népe törvényhozónak elmondá, javítás és helybenhagyás végett a tuileriákba utaztatják.” Pesti Napló, 1859. jan. 12.
- ¹¹⁵ Pesti Napló, 1859. ápr. 1.
- ¹¹⁶ „[III. Napóleon] Európát nem engedte republikánussá lenni [...] Európa sorsát most kizárólag egyetlen egy ember saját kénye kedve szerint intézi és ezen említette embert Napóleonnak hívják.” Pesti Napló, 1860. jan. 6.; „[...] éppen az ő működése folytán- amaz egyensúly tetteleg régen megszűnt és az európai pentarchia majdnem kizárólag francia monarchiává lett.” Pesti Napló, 1860. okt. 10.

- ¹¹⁷ „[III. Napóleon] fog egy új Pandóra szelencét” Pesti Napló, 1860. jan. 4.
- ¹¹⁸ „Már pedig III. Napóleon nem Franciaország térszínét, de befolyását akarja kiterjeszteni, s ebben különbözik politikája az első császárságétól, ezért erősebb alapú és a létező körülmények közt kecsegtetőbb is.” Pesti Napló, 1859. ápr. 9.
- ¹¹⁹ Pesti Napló, 1859. ápr. 9.
- ¹²⁰ Pesti Napló, 1859. ápr. 21.
- ¹²¹ Pesti Napló, 1859. ápr. 21.; vö. „küldicsőség által pótolni azt, ami a szabadságból hiányzik”. Pesti Napló, 1861. febr. 7.
- ¹²² Pesti Napló, 1860. márc. 25.
- ¹²³ Pesti Napló, 1859. aug. 4.
- ¹²⁴ Pesti Napló, 1859. nov. 22.; vö. „csodálatos volt, hogy az ötven éves III-dik Napóleon, ki csak könyvekből tanulta a hadakozás mesterségét, ki soha ütközetben nem vala, 200 ezer embert úgy vezényelt, mintha a „nagybátyja” trónjával együtt örökölte volna annak katonai lángeszét és gazdag tapasztalatát.” Pesti Napló, 1859. aug. 4. Másutt: „Napóleon ellenben az élet iskoláján keresztül ment, mielőtt trónra jutott; [...] törekvésekben összhangzat és következetesség van. [...] III. Napóleon ismeri az emberek, ismeri a nemzetek természetét, ismeri végre a gyakorlati életet”. Pesti Napló, 1859. ápr. 30.; „A francia császár elég ügyességgel, elég eréllyel és elég erővel is bír kívánatainak foganatosításához.” Pesti Napló, 1860. ápr. 29.; „[...] a francia császár szintoly logikai fő, a milyen jeles politikus”. Pesti Napló, 1860. máj. 31.
- ¹²⁵ „[III. Napóleon] nem áll szeplőtlenül a történet ítélőszéke előtt”. Vö.: Pesti Napló, 1859. nov. 22.
- ¹²⁶ Pesti Napló, 1859. aug. 4.
- ¹²⁷ Pesti Napló, 1860. márc. 15.
- ¹²⁸ „De vajon az 1815-diki szerződések nem aláztak-e meg államokat, nem szakítottak-e szét országokat és nemzetiségeket, s nem hasonlítottak-e egypár intézkedésük által inkább forradalomra ingerléshez, mint az érdekek kiegyenlítéséhez?” Pesti Napló, 1860. okt. 20.
- ¹²⁹ Politikai Újdonságok, 1859. febr. 10. 61.
- ¹³⁰ Politikai Újdonságok, 1860. jún. 28. 401.
- ¹³¹ Politikai Újdonságok, 1859. aug. 25. 457.
- ¹³² „Franciaország ezúttal, Piemont nyomában, nem minden önzés nélkül kezd háborút: nem csak azért nyúl kardhoz, hogy Szárdínia számára lombard-velencei királyságot szerezzen; hanem azért, hogy Európában, az erkölcsi fensőség már is kezei közé esvén, anyagi túlsúlyának biztosítása végett természetes hatáira (értsd a Rajna-folyót) és szövetségesekre van szüksége).” Politikai Újdonságok, 1859. jan. 27. 37.; „Napóleon császárnak mindenek felett a Rajna folyama kell! Ez a végcél, a többi csak előleges készülődés.” Politikai Újdonságok, 1860. febr. 9. 81-82.; „Franciaország pusztán csak azért hogy Lombardiát Piemontnak adja, nem kezdett háborút. Napóleonnak szövetségesre van szüksége, hogy a midőn eljött az idő a Rajnáról beszélni, legyen mellette legalább egy hatalom, mely maga is a forradalmak által gazdagodván meg, a természetes határaiért küzdő francziákat dél felől gyámolíthassa.” Politikai Újdonságok, 1860. márc. 8. 145-146.; „[...] a francia kormánynak századok óta félszeme mindig a Rajna folyama felé volt irányítva”. Politikai Újdonságok, 1860. márc. 22. 177-178.
- ¹³³ Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 7. 161.
- ¹³⁴ „Korántsem változott meg a franciák császára, hanem most mutatja magát annak, a mi mindig volt, tudniillik. I. Napóleon császárnak elvben és érdeken hű örököse...” Politikai Újdonságok, 1859. febr. 24. 91.
- ¹³⁵ Politikai Újdonságok, 1859. márc. 3. 101.; vö. „A francia diplomácia mindig híres volt leleményességéről...” Politikai Újdonságok, 1860. febr. 23. 113.
- ¹³⁶ „Napóleon császárnak kedvencz foglalkozása, a világnak meglepetéseket szerezni.” Politikai Újdonságok, 1859. júl. 14. 357.
- ¹³⁷ Politikai Újdonságok, 1859. júl. 28. 396.
- ¹³⁸ „Olyan ő mint egy kalmárhajó vezére, ott köt ki, a hol hasznót lát a nélkül, hogy végcéljáról megfeledezne.” Politikai Újdonságok, 1859. okt. 20. 582.
- ¹³⁹ Politikai Újdonságok, 1860. jan. 19. 33. old. Másutt: „[...] a bonaparte-kormány, melly szintén az általános szavazat erejének köszönheti eredetét”. Politikai Újdonságok, 1860. márc. 8. 145-146.
- ¹⁴⁰ Politikai Újdonságok, 1859. jan. 13. 16.
- ¹⁴¹ KISSINGER, Henry (1998): Diplomácia. Pamen-Grafo, Budapest, 98.
- ¹⁴² Camillo Benso di Cavour (1810-1861) 1852-ben lett Piemont miniszterelnöke. A '48-as kudarcból azt a következtetést vont le, hogy az olasz egység külső segítség nélkül nem megvalósítható, ezért támogatót keresett, akit meg is talált III. Napóleon személyében. A krími háborúba 15000

- szárd katonát küldött, amiért cserébe helyet kapott a párizsi béketárgyalásokon, mint győztes „nagyhatalom”, és elnyerte a francia császár rokonszenvét, szövetségét. 1859-ben együttes erővel kényszerítették ki az osztrák hadüzenetet. A villafrancai fegyverszünet hírére tombolt, megsértette Viktor Emánuel, és felháborodásában lemondott. 1860 januárjában mégis visszatért, és a miniszterelnöki tiszt mellé megkapta a külügyi és a belügyi tárcát is. Agyvérzés végzett vele 1861-ben, de még megérhette az Olasz Királyság kikiáltását. In: HAHNER Péter (2011): Risorgimento. Az egységes Olaszország létrejötte. *Rubicon*, 22. évf. 3-4. szám, 70.
- ¹⁴³ Pesti Napló, 1859. márc. 29.
- ¹⁴⁴ Pesti Napló, 1859. ápr. 1.
- ¹⁴⁵ Pesti Napló, 1859. júl. 27.
- ¹⁴⁶ Pesti Napló, 1859. júl. 28.
- ¹⁴⁷ Pesti Napló, 1860. máj. 13.
- ¹⁴⁸ „Cavourt egyedül tartják képesnek a nagy politikai kérdések megoldására” Pesti Napló, 1861. jan. 15.
- ¹⁴⁹ Pesti Napló, 1861. jan. 1.
- ¹⁵⁰ Pesti Napló, 1861. jan. 20.
- ¹⁵¹ Pesti Napló, 1860. júl. 19.
- ¹⁵² Pesti Napló, 1860. okt. 17.
- ¹⁵³ Pesti Napló, 1861. febr. 28.
- ¹⁵⁴ „Cavour gróf lelépésével a piemonti kormány a forradalmi jellemét levetkőzni készül.” Politikai Újdonságok, 1859. júl. 21. 374-375.
- ¹⁵⁵ Politikai Újdonságok, 1859. szept. 1. 469-470.
- ¹⁵⁶ Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 14. 174.
- ¹⁵⁷ Politikai Újdonságok, 1860. márc. 8. 145.
- ¹⁵⁸ Politikai Újdonságok, 1861. febr. 7. 81.; vö. „Cavour gróf, kétségtelenül politikai nagy talentum, hanem ha azt hitte, hogy Napóleonnal is megmérkőzhetik, akkor igen csalódott.” Politikai Újdonságok, 1859. júl. 21. 375.
- ¹⁵⁹ Politikai Újdonságok, 1860. febr. 23. 159.
- ¹⁶⁰ Politikai Újdonságok, 1859. júl. 21. 374-375.
- ¹⁶¹ Politikai Újdonságok, 1860. márc. 1. 129-130.
- ¹⁶² Politikai Újdonságok, 1860. ápr. 5. 212-213.
- ¹⁶³ Politikai Újdonságok, 1860. ápr. 19. 242-243.
- ¹⁶⁴ Politikai Újdonságok, 1860. máj. 17. 305-306.
- ¹⁶⁵ 1820-ben született Károly Albert szárd király és Terézia toszkán nagyhercegnő fiaként. Apja lemondása után, 1849-ben a Szárd Királyság uralkodója lett. Mivel az olasz félszigeten csak Piemont trónján ült nemzeti dinasztia, és mert az ország a népek tavasza után is alkotmányos monarchia maradt, szinte természetesnek vehető, hogy az olasz egység megvalósítójának tekintették az ifjú királyt, aki el is vállalta a feladatot. Együttműködve miniszterelnökével, Cavourral, valamint a forradalmár Garibaldival, létrehozta az egységet. 1861. március 17-én választották az Olasz Királyság első uralkodójává („Ildik Viktor Emánuel, Isten kegyelméből és a nemzet akaratából Olaszország királya” Pesti Napló 1861. márc. 23.) , mely posztot 1878-as haláláig töltötte be. In: HAHNER Péter (2011): Risorgimento. Az egységes Olaszország létrejötte. *Rubicon*, 22. évf. 3-4. szám, 71.
- ¹⁶⁶ Pesti Napló, 1859. júl. 26.
- ¹⁶⁷ Pesti Napló, 1860. márc. 4.
- ¹⁶⁸ MISKOLCZY Ambrus (1992): *A forradalmak és a reformok kora 1821-1866*. In: Encyclopedia Transylvanica. Trócsányi Zsolt – Miskolczy Ambrus: A fanariótáktól a Hohenzollernekig. Budapest, 125.
- ¹⁶⁹ „Viktor Emánuel ajándékba kapott egy országot a császártól.” Pesti Napló, 1860. jún. 2.
- ¹⁷⁰ Pesti Napló, 1858. dec. 7.; 1859. ápr. 2.
- ¹⁷¹ Pesti Napló, 1860. okt. 18.
- ¹⁷² „Viktor Emánuel azonos Cavourral”. Pesti Napló, 1860. máj. 13.
- ¹⁷³ Pesti Napló, 1860. okt. 10.
- ¹⁷⁴ Pesti Napló, 1860. nov. 7.
- ¹⁷⁵ Pesti Napló, 1860. nov. 7.
- ¹⁷⁶ Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 7. 161.
- ¹⁷⁷ Politikai Újdonságok, 1859. máj. 19. 239.
- ¹⁷⁸ „Személyes vitézségét illetőleg alig van akár harczfi, akár fejedelem, ki őt felülmúlná. A csatában

- egy indián főnök szilajságával harcol, arczán s szemében határtalan merészség tükröződik, mely benne egy derék, diadalra vágyó bajnokot árul el. [...] Tekintve azon vakmerőséget, mellynél fogva minden tettében hanyatt homlok rohan előre, s mely őt, nem tekintvén a körülményekre, könnyen szélsőségekre vezetheti; könnyen azon sorsot jósolhatjuk neki, mely atyját a trónról lelépni kényszeríté.” Politikai Újdonságok, 1859. máj. 19. 239.
- ¹⁷⁹ Politikai Újdonságok, 1859. máj. 19. 238-239.
- ¹⁸⁰ Politikai Újdonságok, 1859. okt. 13. 565.; 1860. márc. 22. 181-182.
- ¹⁸¹ Politikai Újdonságok, 1859. szept. 22. 517.
- ¹⁸² Pesti Napló, 1859. febr. 4.
- ¹⁸³ Pesti Napló, 1859. febr. 4.
- ¹⁸⁴ Pesti Napló 1859. ápr. 5.; A cikkíró szerint a szövetség tényét támasztja alá az is, hogy a Franciaország által Ausztriának küldött programjavaslat a tartandó kongresszusról szinte szó szerint megegyezik a krími háború idején Ausztria által Oroszországnak küldött ultimátum szövegével. Pesti Napló, 1859. ápr. 8.; „Oroszország intim viszonyba került Franciaországgal”. Pesti Napló, 1859. ápr. 24.
- ¹⁸⁵ Pesti Napló, 1859. ápr. 5.
- ¹⁸⁶ „Anglia s hihetőleg Poroszország is, mely Angliával ellenkező irányban semmi körülmények közt nem fog működni [...] erre szövetkezés kívántatik és háborúzás, melyet Franciaország akar, Szárdínia akar, s hihetőleg Oroszország is; de hogy Poroszország és Anglia akarna, nem valószínű, legalább addig, míg csak ausztriai érdekek forognak fenn, míg a Rajna nem fenyegettetik, míg III. Napóleon közvetlenül nem szándékozik hódítani, mint nagybátyja tevő.” Pesti Napló, 1859. ápr. 9.
- ¹⁸⁷ Pesti Napló, 1859. jún. 28.
- ¹⁸⁸ „Anglia ismét azon szerencsés helyzetben van, hogy szavazata által európai életkérdéseket dönthet el jobbra vagy balra”. Pesti Napló, 1860. jan. 24.
- ¹⁸⁹ Pesti Napló, 1860. aug. 15.; okt. 9.
- ¹⁹⁰ „És Anglia nyilatkozott, még pedig a nép szuverenitása mellett.” Pesti Napló, 1860. nov. 9.
- ¹⁹¹ „Anglia azt mondja az európai hatalmaknak: én nem avatkozom a kormányok és népek közti vitákba, de aztán ti se elegyedjete bele, ha ti magában erőtlén kormányt gyámolítanátok, nekem tüstént a nép részére kellene állnom; aztán majd meglátjuk ki az erősebb! ... Ilyennek tekintjük mi Anglia politikáját.” Pesti Napló, 1860. nov. 17.
- ¹⁹² Pesti Napló, 1859. jún. 17.
- ¹⁹³ Pesti Napló, 1860. jan. 6.
- ¹⁹⁴ Pesti Napló, 1860. okt. 27.
- ¹⁹⁵ Pesti Napló, 1860. nov. 4.
- ¹⁹⁶ Pesti Napló, 1859. szept. 3.
- ¹⁹⁷ „[...] mind a német, mind az olasz mozgalom az ő kiszorítására látszik czélozni.” Pesti Napló, 1859. szept. 3.
- ¹⁹⁸ Politikai Újdonságok, 1858. dec. 23. 603.
- ¹⁹⁹ Politikai Újdonságok, 1859. jan. 20. 27.
- ²⁰⁰ Politikai Újdonságok, 1859. febr. 10. 61.
- ²⁰¹ Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 21. 188.
- ²⁰² Politikai Újdonságok, 1859. ápr. 28. 198-199.; „...ezen terjeszkedni óhajtó nemzet”. Politikai Újdonságok, 1860. jan. 26.
- ²⁰³ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 23. 309-310.
- ²⁰⁴ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 23. 310.; jún. 30. 328-329.
- ²⁰⁵ Politikai Újdonságok, 1859. máj. 26. 251.
- ²⁰⁶ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 23. 309-310., 315.
- ²⁰⁷ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 16. 296. Edward Geoffrey Smith Stanley (1799-1869) Derby 14. Earlje: 1820-ban került be a whig párt tagjaként a parlamentbe, de tory minisztériumokban is dolgozott. 1830 és 1833 között az ír ügyek minisztere, majd két alkalommal gyarmatügyi miniszter (1833-34; 1841-45) volt. Disraelivel együttműködve létrehozta a Konzervatív Pártot. Háromszor töltötte be a miniszterelnöki tisztséget (1852. febr.-dec.; 1858-59; 1866-68). Magyar Nagylexikon 6. kötet Csen-Ec. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2002. 488.old. Henry John Temple, Viscount of Palmerston (1784-1865): 1807-től tory parlamenti képviselő, 1828-ban már a whig párt tagja. Többször töltötte be a külügyminiszteri és a belügyminiszteri tisztséget. 1855-58 és 1859-től a haláláig Anglia miniszterelnöke volt. Ausztriával szemben az itáliai egységmozgalmakat támogatta. Magyar Nagylexikon 14. köt. Nyl-Pom. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2002.

- 454.
- ²⁰⁸ „Angliát úgy ismerjük, mint valóságos nyugvó oroszlánt, mely ugyan kissé nehezen határozza el magát valamire, de mikor aztán szívvel lélekkel lát dologhoz nincs párja az erélyben.” Politikai Újdonságok, 1859. aug. 4. 405-406.
- ²⁰⁹ „Anglia nem tartja kötelességének, hogy a Lombardiát illető rendezésekbe beleszóljon. [...] az 1815-ben megalapított súlyegyen a villafrancai szerződés által nincs megzavarva. Ausztria, Lombardia elvesztésével még mindig nagyhatalom marad, Szárdínia újabb nyereségyez által még nem erősödött annyira, hogy Európa hatalmasságai között, mint hatodik nagy állam, helyet foglalhasson.” Politikai Újdonságok, 1859. aug. 4. 405-406.
- ²¹⁰ Politikai Újdonságok, 1860. febr. 9. 83-86.
- ²¹¹ Politikai Újdonságok, 1859. aug. 4. 405-406.; 1859. dec. 1. 677-678.
- ²¹² Politikai Újdonságok, 1860. máj. 10.; 1860. máj. 17.
- ²¹³ Giuseppe Garibaldi (1807-1882) 1860-ban került a figyelem középpontjába. Pályafutását a szárd haditengerészet tagjaként kezdte, majd részt vett egy mazzinista felkelési kísérletben 1834-ben. Emiatt Dél-Amerikába kellett menekülnie, ahol Uruguay oldalán harcolt egy helyi háborúban. Az 1848-as forradalmak idején az osztrákok, később a franciák ellen harcolt. Ekkor újra emigrációba vonult, de 1854-ben hazatért. Harcolt az 1859-es háborúban, a következő évben pedig expedíciót indított Szicíliába. 1089 vörös ingessel szállt partra Marsalában, legyőzte a királyi csapatokat és bevonult Palermóba. Ezután Nápoly elfoglalása és a Bourbon uralom megdöntése következett. Garibaldi az olasz egység elkötelezett híve volt, vallotta, hogy az Olasz Királyság sosem lehet teljes Velence és Róma nélkül. Éppen ezért két kísérletet (1862, 1867) is tett Róma elfoglalására. Az 1870-es háborúban a franciákat támogatta Poroszország ellenében, majd visszavonult a Caprera szigetén lévő birtokaira. In: HAHNER Péter (2011): Risorgimento. Az egységes Olaszország létrejötte. *Rubicon*, 22. évf. 3-4. sz. 72.
- ²¹⁴ JÁSZAY Magda (1982): *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből.* Gondolat, Budapest, 366.
- ²¹⁵ Garibaldi csárdás kis kalapja, / Nemzetiszín szalag lobog rajta; / Nemzetiszín szalag lobog rajta; / Kossuth Lajos neve ragyog rajta. / Letörött a bécsi torony gombja. / Ihatnék a Garibaldi lova. / Szaladj, kislány, húzzál neki vizet, / Garibaldi a csatába siet. / Garibaldi csárdás kis kalapja, / Kossuth Lajos neve ragyog rajta. / Lova után mennek a huszárok, / Hírók-nevök járja a világot; Szeged alatt elkészült a vasút / Azon sétál Garibaldi, Kossuth / Mellette viszik az akasztófát / Kire felakasztják Ferenc Jóskát. Garibaldi, Garibaldi / Nem szabad megházasodni! / Majd eljön a Garibaldi / Akkor szabad házasodni; Szennyes az én ingem / Szennyes a gatyám is / Hoz majd Kossuth tisztát / Türr Pista meg puskát / Kossuth, Klapka és Türr / Mind be fognak jönni / Sereg is jön velök / Hús-harmincezer nyi / Éljen Garibaldi! / Be sok itt a holló / De kevés a kard, ló! / Majd elhozzuk, csak mi / Legyünk készen halni / Éljen Garibaldi! In: KATONA Imre (2000): *Magyar népdalok.* Neumann Kht., Budapest:
<http://mek.oszk.hu/06200/06234/html/nepdalok0020300074.html>
- ²¹⁶ Garibaldi leteszi az esküt a király kezébe. Pesti Napló, 1859. márc. 31.; Garibaldi újra felesketi katonáit a királyra. Pesti Napló, 1859. júl. 27.; 1859. aug. 2.; aug. 13.
- ²¹⁷ Pesti Napló, 1859. aug. 4.
- ²¹⁸ Pesti Napló, 1860. máj. 13.
- ²¹⁹ Pesti Napló, 1860. okt. 7.
- ²²⁰ Pesti Napló, 1860. júl. 17.
- ²²¹ Pesti Napló, 1860. jún. 6.; vö. „Garibaldi ez alkalommal is a legnagyobb őszinteséget és önfeláldozást tanúsított”. Pesti Napló, 1859. nov. 25.
- ²²² Garibaldi visszaadja a kardját Viktor Emánuelnek, ha Nizza francia kézbe kerül. Pesti Napló, 1860. márc. 30. Garibaldi és Cavour között Nizza miatt romlott meg a kapcsolat, a diktátor ugyanis nem tudta megbocsátani, hogy a miniszterelnök átengedte szülővárosát III. Napóleonnak. HAHNER Péter (2011): *Risorgimento. Az egységes Olaszország létrejötte. Rubicon*, 22. évf. 3-4. szám, 70.
- ²²³ A Pesti Napló 1860. május 31-én közli, hogy Garibaldi felvette a Szicília diktátora címet. Innentől kezdve diktátorként hivatkozik rá.
- ²²⁴ „Garibaldi hazafisága, melyet még ellenségei sem mernek kétségbe vonni, éppen abban áll, hogy merész, tettvágyó természetét megzabolázza, hogy a feléje intő babér elől kitér, ha a haza érdeke így kívánja, hogy az ő szemében saját személye semmi, az ügy minden.” Pesti Napló, 1860. máj. 13.
- ²²⁵ Pesti Napló, 1860. okt. 4.
- ²²⁶ „Annyi bizonyos, miszerint őt csak az győzhetné le, ki vele a jellem magasságában nézve is

- versenyezhetne, mert a gyémántot csak gyémánt karcolja. Eddig ezen második gyémántot még sehol sem bírtuk fölfedezni!” Pesti Napló, 1860. nov. 18.; „Ő, mint Prométheusz merész lélekkel fölszárnyal az égbe, hogy keblében a lelkesedés isteni szikráját hozza le magával, de ha a rideg valóság szintjéhez akarják láncolni, ő ketté töri e láncot és oda menekül, hol illatozó virágok, kies virányok, halkan morgó patakok és madarak dala a külvilágot is jötevő összhangzatba hozza azon tündérvilággal, melyet a marsalai hős örökké fiatal keblében rejt.” Pesti Napló, 1860. nov. 23.
- 227 Pesti Napló, 1860. okt. 7.
- 228 Pesti Napló, 1860. jan. 8.
- 229 Pesti Napló, 1860. nov. 20.
- 230 Pesti Napló, 1859. okt. 31.
- 231 Pesti Napló, 1859. nov. 10.
- 232 Pesti Napló, 1860. máj. 16.
- 233 Pesti Napló, 1860. jún. 6.
- 234 Pesti Napló, 1860. nov. 18.
- 235 Pesti Napló, 1860. nov. 18.
- 236 Pesti Napló, 1860. jún. 6.
- 237 Pesti Napló, 1860. máj. 4.; máj. 25.; okt. 12.
- 238 Pesti Napló, 1860. nov. 21.
- 239 Pesti Napló, 1861. jan. 26.
- 240 Pesti Napló, 1861. jan. 27.
- 241 Pesti Napló, 1861. febr. 7.
- 242 Pesti Napló, 1860. okt. 18.
- 243 Politikai Újdonságok, 1859. márc. 10. 116.
- 244 Politikai Újdonságok, 1860. máj. 17. 305-306.
- 245 Politikai Újdonságok, 1859. márc. 17. 125.
- 246 Politikai Újdonságok, 1859. nov. 17. 648-649.
- 247 „A király nem mulaszt el semmi alkalmat, melyben Garibaldi tábornok irányában, valamely kedves dolgot követhet el.” Politikai Újdonságok, 1859. szept. 29. 538.
- 248 Politikai Újdonságok, 1859. szept. 8. 489.
- 249 Politikai Újdonságok, 1860. aug. 2. 485-486.
- 250 A csata után az író egy templomban talált rá Garibaldira „a mint egy nyeregre támaszkodva aludt. Mellette szokott estelije: egy darab kenyér s egy korsó víz.” Politikai Újdonságok, 1860. aug. 9. 502-503.
- 251 „Eleinte csodálkoztunk Garibaldi harcainak óriási sikerén. Nem értettük, hogy mint következhetett be a Catalafini melletti jelentéktelen ütközet után, Palermó eleste.” Politikai Újdonságok, 1860. szept. 6. 561.
- 252 Politikai Újdonságok, 1860. máj. 10. 289.
- 253 Politikai Újdonságok, 1860. máj. 17. 305.
- 254 „A tábornok [...] tudott mindenkinek barátságos alkalmas szót mondani, s kimutatá ama csodálatra méltó képességét emlékezetének, hogy mennyire tud az emberekre, időre és körülményekre visszaemlékezni, bármily jelentéktelenek is azok. [...] Ezen sajátos arcbr, a szakáll színe, s az arcvonások, a sötét szemek nyugodt, mély kifejezéssel nagy részben kölcsönzik arczkifejezésének azon sajátos jellemet, melynélfogva Garibaldi az „Oroszlánfő” elnevezéshez jutott.” Politikai Újdonságok, 1860. szept. 6. 564-565.
- 255 „Garibaldi, dacára az általános lelkesedtség kifejezésének, igen szerényen viselé magát. Mindenki csodálta ezen ember egyszerű s nyugodt arcvonásait, közepette a szenvedélyek fellobbanásának, kezet fogott mindenkivel; üdvözölte ismerősit; s a midőn a nemzetőrség előtte elléptetett, arcvonásai a hiuság kifejezésének legcsekélyebb jelét. [...] Még éjjel után is tartott az éljenzés; Garibaldi azonban szobáiba zárkózott, és diktálta tovább rendeleteit, miknek tartalmát csak a bekövetkezendő eseményekből fogjuk megismerhetni.” Politikai Újdonságok, 1860. szept. 20. 594-595.
- 256 Politikai Újdonságok, 1860. ápr. 26. 259-260.
- 257 Politikai Újdonságok, 1860. okt. 18. 657-658.
- 258 Politikai Újdonságok, 1860. okt. 4. 625-626.
- 259 „Lehetetlen, hogy a világon csak egy ember is legyen ilyen, a ki elhitetné magával, hogy ezen forradalmi hadjárat a piemonti kormány tudta és engedelmével nélkül történhetik.” Politikai Újdonságok, 1860. máj. 10. 289.
- 260 Politikai Újdonságok, 1860. okt. 4. 625-626.

- ²⁶¹ Politikai Újdonságok, 1861. febr. 7. 81.
- ²⁶² Pesti Napló, 1859. aug. 23.; vö. „Báró Bach Sándort saját kérelmére fölmentem a belügyminisztérium vezetésétől [...] A legfelsőbb rendőrhatalóság főnökét a csendőrségi főfelügyelőt báró Kempen János altábornagyot, saját kérelmére, érdemlett nyugalomba helyezem.” Politikai Újdonságok, 1859. aug. 25.
- ²⁶³ „Március 15-én a fiatalság a templomokat óhajtván látogatni, de be nem bocsátatván, a Kerepesi úton csődület támadt, melynek eloszlatása alkalmával egy ifjú puskagolyó által találva halva maradt...” PODMANICZKY Frigyes (1984): Egy régi gavallér emlékei. Válogatás naplótöredékekből 1824-1887. Helikon Könyvkiadó, Budapest, 348.
- ²⁶⁴ DEÁK Ágnes (2009): Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849-1867. In. Magyarország története 15. köt. Kossuth Kiadó, Budapest, 73-75.old.
- ²⁶⁵ Politikai Újdonságok, 1859. jún. 30. 332.
- ²⁶⁶ „Pedig testvéröcsém, mint alezredes, s két unokaöcsém mint főhadnagy a talán 100000 magyarfiu vívott az austriai Olaszországban működő hadseregben.” B. FIÁTH Ferencz (1878): Életem és elményeim II. kötet. Tettey Nándor és társa, Budapest, 198.
- ²⁶⁷ DEÁK Ágnes (2009): Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849-1867. In. Magyarország története 15. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 67-68.
- ²⁶⁸ JÁSZAY Magda (1982): Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből. Gondolat, Budapest, 363-366.
- ²⁶⁹ Pesti Napló, 1860. okt. 2.
- ²⁷⁰ Pesti Napló, 1860. okt. 16.
- ²⁷¹ Pesti Napló, 1860. nov. 20.
- ²⁷² Pesti Napló, 1860. dec. 13.
- ²⁷³ Türr Istvánt betegsége miatt Garibaldi pihenni küldte, hadosztályát pedig Éber Nándorra bízta. NYULÁSZINÉ STRAUB Éva (1998): Bevezető. In. A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849-1866. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 62.
- ²⁷⁴ Pesti Napló, 1860. nov. 30.
- ²⁷⁵ Pesti Napló, 1860. okt. 25.
- ²⁷⁶ Pesti Napló, 1860. nov. 10.
- ²⁷⁷ Pesti Napló, 1860. nov. 13.
- ²⁷⁸ Pesti Napló, 1860. nov. 22.
- ²⁷⁹ Pesti Napló, 1860. nov. 25.
- ²⁸⁰ Pesti Napló, 1861. jan. 16.
- ²⁸¹ Pesti Napló, 1861. márc. 13.
- ²⁸² Pesti Napló, 1861. márc. 13.
- ²⁸³ Pesti Napló, 1861. márc. 13.
- ²⁸⁴ Politikai Újdonságok, 1860. jún. 21. 389-390.
- ²⁸⁵ Politikai Újdonságok, 1860. júl. 26. 470.
- ²⁸⁶ A fregatt eredetileg Veloce néven a nápolyi flotta tagja volt, ám legénysége fellázadt és Garibaldi oldalára állt. Ekkor keresztelték át Tüköry fregatra valószínűleg a hadjárat során elesett Tüköry Lajosra emlékezve. Ron Field: Garibaldi.
<http://books.google.hu/books?id=B9n0LEpy2yUC&pg=PT110&lpg=PT110&dq=veloce+%2B+t%C3%BC%C3%B6ry&source=bl&ots=wuPqJKRHxc&sig=X8BXkm5O2MYUV21Xh2oInhBvCzE&hl=en&sa=X&ei=fDUFUfqQFsbDtAbr5YGoCg&ved=0CDwQ6AEwAw>
- ²⁸⁷ Politikai Újdonságok, 1860. aug. 9. 502-503.; 1860. aug. 30. 550.
- ²⁸⁸ Politikai Újdonságok, 1860. okt. 18. 661-662.
- ²⁸⁹ Éber és Türr levele: Politikai Újdonságok 1860. jún. 21. 390.; Klapka levele a La Presse szerkesztőjének: 1860. nov. 8. 705.; Kossuth levele: 1861. jan. 10. 17. (A címlapon közölve!)
- ²⁹⁰ Politikai Újdonságok, 1860. okt. 18. 661-662.
- ²⁹¹ Politikai Újdonságok, 1860. nov. 8. 704-705.
- ²⁹² „Nápolyból azon parancs érkezett ide, hogy a legnagyobb gyorsasággal 24 000 magyar attila készíttessék. [...] Ha a megrendelt attilák készen lesznek azok Türr tábornokhoz fognak küldetni, ki gondosan titkolt misszióval van megbízva, s ki e cél kivételére jelentékeny pénzerővel rendelkezik. Azon nézet nem egészen alaptalan, miképp azon kalandos kísérlet forog kérdésben, hogy Magyarországon a forradalom lánggrasztalassék, és hogy kíséreltet fognak tenni Fiuménál partra szállni, a honnan aztán a forradalom előharczosa Magyarországra történnek.” - a Vaterland egyik levelezőjétől idéz. Politikai Újdonságok, 1860. nov. 15. 722-723.
- ²⁹³ Politikai Újdonságok, 1860. nov. 22. 739.

²⁹⁴ Politikai Újdonságok, 1860. dec. 20. 802-803.

²⁹⁵ Politikai Újdonságok, 1860. dec. 27.; 1861. jan. 10.

²⁹⁶ Politikai Újdonságok, 1860. dec. 27. 816.

²⁹⁷ Politikai Újdonságok, 1861. jan. 17. 41.

²⁹⁸ Politikai Újdonságok, 1861. febr. 28. 131-132.

²⁹⁹ Politikai Újdonságok, 1860. okt. 24. 691.

³⁰⁰ Politikai Újdonságok, 1861. febr. 7. 81.

³⁰¹ Politikai Újdonságok, 1861. febr. 14. 104.

³⁰² Politikai Újdonságok, 1861. febr. 28. 132.

³⁰³ Politikai Újdonságok, 1861. márc. 28. 200-201.

³⁰⁴ A lap közli Garibaldi egy levelét az olasz néphez. „*Róma és Velence várnak reám: ott is testvéreink laknak, és még most is Ausztria járma alatt sóhajtoznak. [...] Ha igaz, hogy engem szerettek – és én nem kétkezem azon – akkor kövessetek engem római és velencei testvéreink felszabadítására.*” Politikai Újdonságok, 1861. jan. 17.

³⁰⁵ Politikai Újdonságok, 1861. jan. 17. 58.

³⁰⁶ Politikai Újdonságok, 1861. márc. 28. 202.

³⁰⁷ Pesti Napló, 1859. aug. 23.; Politikai Újdonságok, 1859. aug. 25. 453-454.

³⁰⁸ Pesti Napló, 1859. okt. 11.

³⁰⁹ Pesti Napló, 1859. máj. 1.

³¹⁰ Pesti Napló, 1859. aug. 4.